

SIMON Mária Anna

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KUTATÓINTÉZETI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATA

BUDAPEST, 1966

SIMON Mária Anna

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KUTATÓINTÉZETI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATA

BUDAPEST, 1966

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRA

Igazgató:
dr. Rózsa György

Lektorok:

Durzsa Sándor
dr. Rózsa György

SIMON Mária Anna

A Magyar Tudományos Akadémia
kutatóintézeti könyvtári hálózata.

Bp. 1966. 53 p. 24 cm.

| A Magyar Tudományos Akadémia Könyv-
tárának Közleményei. — Publicationes

Bibliothecae Academiae Scientiarum

Hungaricae. 51. |

Angol kiv.

ETO 061.12(439): 021.6

A könyvtártörténet kezdetén álló büszke nevek — Ninive, Alexandria, Pergamon, majd Firenze, Milano, Paris, Oxford —, akár egy személy, akár intézmény akartából születtek, egyformán az univerzális bibliotéka gondolatának jegyében fogantak. A tudományok teljességét kívánták összegyűjteni — és ez a vállalkozás, bár keretei az évszázadokkal együtt szélesedtek, sokáig nem látszott megvalósíthatatlannak. Csak a XIX. század ipari forradalma hozott létre új igényeket és ezek kielégítésére megteremtette a speciális szükségleteket kielégítő új könyvtártípust, a szakkönyvtárakat. Példájukra az alkalmazott és természettudományokon kívül a társadalomtudományok területén is létrejöttek specializált könyvgyűjtemények. Szinte közhely ma már az irodalom növekvő áradatát emlegetni: egyik eredménye, hogy nincs a világnak olyan könyvtára, amely vállalkozhatna a világ valamennyi nyomdatermékének begyűjtésére. Nyilvánvalóvá vált, hogy egyetlen mégoly gazdag ország mégoly gazdag könyvtára sem lenne képes e g y e d ü l beszerezni és hozzáférhetővé tenni még azt a dokumentum-mennyiséget sem, amelyre adott ország tudományos életének vérkeringéséhez szükség van. Tudományos és szakkönyvtárak szervezetlen sora, vagy szervezett hálózata osztozik a feladat megoldásában. E felismerés mellé azonban éppen napjainkban csatlakozik egy második, hogy ti. a tudományok specializálódása mellett ugyanolyan mértékben mutatkozó integrálódás folytán megváltoztak a követelmények, a tudományok interdiszciplináris fejlődése megintcsak olyan igényeket támaszt, amelyeknek e g y e t l e n könyvtár, vagy könyvtártípus bajosan tud megfelelni.

Korszerűen megfogalmazott gyűjtőkörű általános tudományos, valamint szakkönyvtárak sorának nemzeti és nemzetközi együttműködése hozhatja meg a kívánt eredményt. Jelenti ezen belül az általánosság a világ-színvonal magaslatán álló legfontosabb alapvető irodalmat, tekintet nélkül a közvetlen aktualításra, ideértve az újonnan jelentkező tudományágak irodalmát — a specializált, szakkönyvtárak feladata viszont az adott terület szakirodalmának gyűjtése és feltárása a kutatások által megkívánt mélységig.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1826-ban kelt alapító levele, kora követelményeinek és a hazai könyvtári állapotoknak ismeretében elég világosan az általános tudományos könyvtár célkitűzéseit határozza meg. „A... Nemzeti Múzeum, valamint a pesti tudományegyetem könyvtára... szép eszközökben bővelkednek, amaz azonban saját rendeltetésénél fogva kiváltképpen Magyarországra korlátozva, emez a szükséges pénzalap hiánya miatt szűkebb korlátok közé szorítva, az *emberi ismeretek óriási mezején* mindmáig sok kívánnivalót hagynak fenn. Ennélfogva alulírott és érdekelt feleim *főképpen ebből a szempontból* (kiemelések tőlem, S. M. A.), de egyszersmind a közjó előmozdításának vágyából indítatva... könyvtárunkat... a nevezett Tudós Társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szentelni és felajánlani határozunk.”

A „tudományok teljességének” gyűjtése Magyarországon a XIX. század elejétől tudatosan az említett három könyvtár, a Széchényi Ferenc által alapított Nemzeti Múzeum, a Nagyszombatból Pestre költöztetett Egyetemi Könyvtár és a legfiatalabb Tudós Társaság (Akadémia) könyvtára között oszlott meg. A szakegyetemeken, vagy azoktól függetlenül létrejött nagy szakkönyvtárak mellett e feladatnak igyekeztek megfelelni lehetőségeikhez képest 100 évnél hosszabb időn át. Az 1956. évi ún. könyvtári törvény a részben már 1945 óta korszerűsödött gyakorlatot szabályozta és szentesítette, amikor szorosabban körül- és elhatárolta a három nagykönyvtár feladatkörét.

Az Akadémia Könyvtárának, ha alkalmazkodni kívánt az újjászervezett testület célkitűzéseéhez és sokrétű feladataihoz, hagyományokat és modern követelményeket egybeötvözve kellett újrafogalmaznia gyűjtőkörét és saját tevékenységének kereteit. Korszerűen értelmezett általános tudományos nagykönyvtárként — amellet, hogy beszerzi azon tudományágak műveit, amelyek számára országos viszonylatban szakkönyvtár (tudománypolitika, tudománytörténet, tudományszervezés, külföldi tudományos akadémiák működésére vonatkozó kiadványok; nyelv- és irodalomtudomány, orientalisztika, ókortudomány) — gyűjti valamennyi tudományterület alapvető fontosságú, a komplex kutatásokhoz nélkülözhetetlen irodalmát, újonnan jelentkező tudományágak irodalmát, végül pedig széleskörű, ütőképes információs bázist épít ki a legkorszerűbb segédkönyvek, reference művek beszerzésével, ugyanakkor módszertani központja az Akadémia immár 45 könyvtárat számláló kutatóintézeti hálózatának. E minőségében igyekszik úgy összehangolni a könyvtárak gyűjtését, hogy saját állományával együtt hatalmas és a tudományoknak az Akadémián belül művelt egészét felölelő gyűjteménnyel rendelkezék. Míg az egyes kutatóintézeti könyvtárak elsősorban egy speciális szakterület irodalmát igyekeznek felkutatni vertikális irányban, addig az

Akadémia központi könyvtára horizontálisan, minél szélesebb területet kíván átfogni. Ez a kétféle tendenciájú gyűjtés hivatott ellensúlyozni a tudományok interdiszciplináris fejlődéséből adódó helyzetet: *nem egy-egy könyvtár*, hanem az *akadémiai könyvtárak hálózata* együttesen elégíti ki a kutatás igényeit. Ez a szinte felbecsülhetetlen értéket képviselő együttes természetesen nem kizárólagosan az akadémiai kutatásokat szolgálja, hanem az egész magyar tudományos életet. A magyar könyvtárügy egysége lehetővé teszi, hogy a különböző hálózatokhoz tartozó gyűjtemények minden érdeklődő számára hozzáférhetővé legyenek — és tovább bővítve a kört, a nemzetközi kölcsönzés keretében valójában nincs hozzáférhetetlen szakirodalom.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és a köré csoportosuló kutatóintézeti könyvtárak hálózata különleges helyet foglal el a magyarországi könyvtári rendszerben. A mintegy egymillió egységet számláló központi könyvtár és 730 000 egységet meghaladó állományú hálózat anyaga felöleli *a Magyarországra beérkező külföldi folyóiratcímek felét*. A szakkönyvtári hálózati rendszer többi tagjától erősen különbözik. Míg azok általában egy-egy szélesebb szakterületet (műszaki és részterületei, mezőgazdasági, orvosi) fognak át, addig az akadémiai hálózat gyűjtési területe a filozófiától a mezőgazdaságig, a matematikától a szociológiáig, a kémiától a földrajztudományig terjed. A könyvtárak keletkezésének körülményei, állományuk nagysága, személyi ellátottságuk, elhelyezésük is a legváltozatosabb képet mutatja. A 45 könyvtár közül néhány nagy múlttal és ennek megfelelően jelentős állománnyal rendelkező intézeti könyvtár (lásd jegyzeteket); mások az Akadémia újjászervezésének időpontjában születtek, és azóta is folyamatosan intézetek és velük könyvtárak sora indult meg a fejlődés útján.

A hálózat heterogén jellege teszi nehézé az egységes központi irányítást. Olyan szervezeti kereteket kellett találni, amelyek biztosítják a különböző nagyságrendű és profilú könyvtárak optimális fejlődési lehetőségeit, és kellő rugalmassággal lehetővé teszik, hogy a kutatási területüknek legmegfelelőbb anyagot (más jellegű a természettudományi kutatások forrásanyaga és megint más a társadalomtudományoké) jól áttekinthetően rendezve bocsáthassák a kutatók rendelkezésére.

A hálózatnak speciálisan akadémiai jellege olyan problémákat vet fel, amelyek megoldása nemcsak nálunk időszerű. Együtt, mintegy tömörítve jelentkeznek itt a modern intézeti szakkönyvtárak feladatai és nehézségei. A könyvtárak gyűjtőköre szorosan összefügg az anyaintézet kutatási feladataival, sőt annak esetleges váltoásaival, mégis indokoltnak látszanak a beszerzés koordinációjára való törekvések. Ez a felismerés nemcsak a szocialista országokban született meg, de találkozunk jeleivel

a fejlett könyvtári kultúrával rendelkező északi államokban és az Egyesült Államokban is.

Az alábbiakban — hálózatunk kialakulásának rövid ismertetése után — vázoljuk az akadémiai hálózat jelenlegi helyzetét, valamint a — naggyobbrészt még előttünk álló — feladatokat.

A HÁLÓZAT KIALAKULÁSA ÉS TÖRTÉNETE 1965-IG

Amint ismeretes, az Akadémia újjászervezésének időpontja 1949. A központi könyvtárnak az új Akadémia keretein belül jelentkezett feladatok ellátásához szükséges átalakítása és újjászervezése nagy lendülettel indult meg; a feladatok végleges tisztázásához azonban hosszabb időre volt szükség. 1952-ben szakemberekből álló bizottság vizsgálta meg a könyvtár munkáját. A vizsgálat eredményeképpen hozott határozatok nagymértékben befolyásolták a további fejlődés útját. A vizsgálati jelentés hangsúlyozza: „Az akadémiai intézetek könyvtárainak kérdésében erős lemaradás mutatkozik. A feladat nem szerepel az ez évi munkatervben, az intézeti könyvtárak állapota és méretei még nincsenek felmérve.” Majd máshol: „... a jövőben fel kell vetni az akadémiai intézetek központi katalógusának gondolatát s az Akadémiai Könyvtár központi könyvtári szerepét az akadémiai intézetekkel kapcsolatban a feldolgozó munka területén is”. (Érdekes felfigyelni rá, hogy a központi feldolgozásnak itt először felbukkanó gondolata évekre megszabta az elképzelések irányát és betűszerinti értelmezése tulajdonképpen gátjává is vált a központi hálózati munkának. A módszertani munka kialakításának lehetőségei nem kerültek szóba, majd minden évben készültek tervek viszont a központi feldolgozás megvalósítására; ezek azonban — adott körülmények között — nem voltak megvalósíthatók.)

1949 óta egymás után sorakoztak az újjászervezett Akadémia köré az addig más keretben működött vagy új kutatóintézetek és velük könyvtáraik. A modern, egységes rendszerben történő összefogásukra vonatkozó tervek első csírái 1952—1953-ban mutatkoztak. Központi feladatként először az akkor 11 intézet devizás könyv- és folyóiratbeszerzésének támogatása, illetőleg részben centralizált intézése jelentkezett. Ez az a tevékenység, amelyet az Akadémia Könyvtára ettől az időtől kezdve folyamatosan lát el.

Az első összefoglaló igényű jelentés az intézeti könyvtárakról — egy 1952. évi felmérés alapján — 1953 januárjában készült; 12 megvizsgált intézet mellett, mint még ismeretlent említi meg a tihanyi Biológiai Intézet, valamint vácrátóti Botanikai Kutató Intézet könyvtárait. — A 14 in-

tézet összes könyvvállománya 83 600 kötet (ami 6000 kötetes átlagállománynak felel meg), függetlenített könyvtáros összesen négy intézetben működött. Már ez a jelentés is leszögezi — és az elkövetkező években ez okoz látszólag megoldhatatlan nehézségeket —, hogy bár a könyvtárak nagyobb részében van valamiféle katalógus, „központosítás esetén az intézeti könyvtárak *teljes anyaga rekatalogizálásra szorul*”. Leltározási és raktározási hibákat is észlelt már a jelentés összeállítója, beszámol arról is, hogy az intézeti könyvtárak túlnyomó részének nincs önálló olvasóterme, nem vezetnek forgalmi statisztikát sem. Cserekapcsolatai ebben az időben összesen négy intézetnek vannak.

Még ugyanebben az évben kidolgozta a központi könyvtár a könyvtárak *létszámigényét*. (Igen tanulságos ezt a javaslatot összevetni az azóta folyamatosan működő intézetek, ill. könyvtárak jelenlegi ellátottságával. Kiderül, hogy nyolc intézetben 1965-re sem sikerült többet elérnünk az akkori javaslatoknál, sőt van, ahol ez is teljesen új eredménynek tekinthető. — Két intézetben [Földrajztudományi Kutató Csoport és Nyelv-tudományi Intézet] javult a helyzet, egy intézetben pedig máig sem sikerült a javaslatnak megfelelően függetlenített könyvtáros beállítása.)

Ugyancsak még 1953-ban készült el az első alaposabb tervezet a kutatóintézeti könyvtárak központosítására vonatkozóan. Ez a tervezet — amellett, hogy helyesen szabja meg a hálózat szervezeti kereteit — az egész könyv- és folyóiratfeldolgozást és nyilvántartást a központi könyvtár feladatának tekinti; a központilag rendelt könyvanyagot az Akadémiai Könyvtárba érkeztetné és innen 48 órán belül (!), megfelelő példányszámban sokszorosított katalóguskartonokkal együtt juttatná el az intézetekbe.

Ezt az elgondolást kiegészíti az első tervezet „az akadémiai intézetek könyvtárai számára készítendő tárgyszó-katalógusról”. Központi betűrendes és decimális szakkatalógus mellett intézeti betűrendes és tárgyszó-katalógusok készítését javasolja. A várható költség- és személyi igényekre nem terjed ki ez a tervezet; megvalósítására azonban sem egyik, sem másik előfeltétel nem volt biztosítható.

1954-ben elnöki utasítás³ intézkedik az Akadémiai Könyvtár múlt század 30-as éveitől folytatott nemzetközi cseretevékenységének egyeztetéséről az intézetek saját cseréjével. Az intézkedés lényege, hogy a központi könyvtár látja el az akadémiai Actá-k és kiadványok cseréjét, a kutatóintézetek pedig csak saját kiadványaikkal cserélhetnek önállóan. Amennyiben egyes esetekben mégis szükségessé válik, hogy kutatóintézet Actá-val vagy akadémiai kiadvánnyal cseréjen, ehhez a központi könyvtár hozzájárulása szükséges. Így egyrészt biztosították a koordinációt, másrészt a rég kialakult cserekapcsolatok zavartalanságát.

Érdekes módon utal a teljes centralizáció gondolatára az Akadémia

elnökének 1954 nyarán kelt feljegyzése, amely felveti az intézeti könyvtáraknak a központi könyvtárhoz való kapcsolásának gondolatát. Az intézetek száma egyetlen év alatt megduplázódott; már 22 könyvtár szerepel a központ nyilvántartásaiban. Az ez idő tájt született különféle tervek alapelvei közöttük már mind a majd 1956-ban törvénybe iktatandó hálózati elvet képviselték.

1955-ben már 33 intézményre terjed ki a központi könyvtár vizsgálódása és az adatok bekérése. A listán szerepel még az MTESZ (Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetsége) és az ODK (Orvostudományi Dokumentációs Központ) is, tükrözve a szervezés szempontjainak kezdeti határozatlanságát. E két szervezet rövidesen kivált az Akadémia kereteiből és önállóan, ill. az illetékes minisztérium irányítása alatt működött tovább. A könyvtárak növekvő száma újból felvette a szervezés problémáit, s újabb tervezet is készült, ismét az úgyszólván tökéletes központosítás elve alapján. Ez a beszámoló foglalkozik — egyebek között — először a különlenyomatok gyűjtésének és feldolgozásának kérdésével, megállapítva, hogy azok nagy része a természettudományos könyvtárakban a legújabb eredményeket tartalmazza, és hogy „a kérdés megoldásával foglalkozni kellene”. Ugyancsak jelzi ez a beszámoló a könyvtárak többségének rossz elhelyezését és kis befogadóképességét.

Egy 1956-ban készült általános beszámoló panaszkodik, hogy a központi könyvtár a hálózat növekedésével megszorodott feladatok ellátásához „sem személyzeti, sem más anyagi lehetőséget” nem kapott. Ezekben az esztendőben az intézeti könyvtárakat többnyire a Feldolgozó Osztály munkatársai látogatták, kurrens munkájuk ellátása mellett.

1958-ban újabb általános helyzetfelmérés mellett már az 1957. évre vonatkozó legfontosabb statisztikai adatokat is megadják az intézetek. Ezek szerint 1957-ben 33 akadémiai intézeti könyvtárban 459 381 könyvtári egység szolgálta a kutatómunkát. (Az állomány féleségek szerinti megoszlásának adatai meglehetősen pontatlanok, könyv- és folyóiratállomány együtt szerepel.) A 33 intézetben összesen 59 dolgozó foglalkozott egészben vagy részben könyvtári munkával. A főfoglalkozású könyvtárosok száma 32.

A könyvtár vezetősége fokozatosan eljut arra a felismerésre, hogy a központi katalógusnak központi feldolgozás útján történő megvalósítása megoldhatatlan nehézségekbe ütközik: egy 1958 végéről származó jelentés a könyvtár katalógushelyzetéről már arról számol be, hogy a „hálózati könyvtárak központi katalógusa az egyes könyvtárak bejelentései alapján van felállítás alatt”.

Összefoglalva tehát: 1949 és 1960 között létrejött egy csak igen lazán összefüggő akadémiai könyvtári hálózat. A közös célkitűzésen kívül (akadémiai kutatások könyvtári eszközökkel történő támogatása) összefűző

kapcsot jelentett a központi könyvtár tevékenysége (különösen 1952 után) a devizaellátás és a nemzetközi csere lebonyolításában. Különbéféle tervek készültek főképpen a hálózati anyag egységes feltárására, ezek azonban olyan maximális anyagi és személyzeti igényeket jelentettek, hogy megvalósításuk nem sikerülhetett. Szemben az egyetemi hálózatokkal, ahol ebben az időszakban történt meg a központosítás, az akadémiai intézetekben mutatkozott lehetőség a helyi, önálló könyvtári és feldolgozó munka kiépítésére. Ez a körülmény, valamint feltehetően az intézeti önállóság, függetlenség féltése okozta, hogy a központosítás kérdésében nem tudott egységes, a nehézségek legyőzéséhez eléggé meggyőző álláspont kialakulni.

Elnöki utasítás⁴

Fordulatot az akadémiai intézeti könyvtárak helyzetében az 1960. év végén az 1956. évi ún. könyvtári törvény¹ végrehajtási utasításaként megjelent 13/1960. MTA. (A. K. 20.) sz. utasítás (továbbiakban: elnöki utasítás) hozott. Ez az intézkedés az intézeti könyvtárak és az intézetekben folytatott dokumentációs tevékenység hálózati központjának mondta ki az Akadémiai Könyvtárat és ezzel megszilárdította a hálózat szervezeti kereteit. A közös célkitűzéseken túlmenően, lehetővé tette az egységes munkamódszerek bevezetését. Megjelölte a hálózati központ feladatait (állománygyarapítás és nemzetközi csere szervezése, központi katalógusok szerkesztése, módszertani segítségnyújtás, képzés- és továbbképzés), ugyanakkor meghatározta a könyvtárak eredményes működéséhez szükséges helyiség- és személyzeti normákat is. Figyelemre méltó az elnöki utasítás 3. § (3) pontja, amelyben az intézeti könyvtárvezetők kinevezését és elbocsátását vagy áthelyezését az Akadémiai Könyvtár igazgatójának véleményétől is függővé teszi. Éves munkaterv, jelentési kötelezettség, a rendszeres állományrevíziók kötelezővé tétele, valamint az önálló szervezeti szabályzatok és ügyrendek kidolgozására vonatkozó intézkedések az elnöki utasítás legfontosabb pontjai.

Az elnöki utasítás értelmében megkezdődhetett a rendszeres hálózati munka, az elengedhetetlenül szükséges könyvtári rend megvalósítása. A hálózati központ elgondolása kezdettől fogva a rugalmas centralizáció elvén alapult: fokozatosan egységes, eredményességet biztosító munkamódszereket kell bevezetni, ugyanakkor azonban messzemenően figyelembe kell venni a már kialakult jó módszereket. Ennek az elvnek a következetes érvényesítése tovább szilárdította az intézetekkel már kialakult kapcsolatokat. Az állománygyarapítás és csere központi szervezésével már évek óta foglalkozó központi könyvtárhoz bizalommal fordultak az intézetek és viszonylag könnyen, különösebb zökkenők nélkül

hajtották végre az elnöki utasítás nyomán gyors egymásutánban napvilágot látott alapvető fontosságú intézkedéseket.

Ilyen volt elsősorban a szervezeti szabályzatok kidolgozása és jóváhagyása. — Az ügyrendek kidolgozása már lassabban haladt: elkészítése az összes munkafolyamatok felülvizsgálatát is szükségessé tette.

Állományvédelem

Az állomány könnyebb áttekinthetőségét és az állományvédelem megszilárdítását tűzte ki célul az 1961 elején életbe lépett *egységes leltári utasítás*. A hálózati központ által — 1960 óta már függetlenített hálózati-módszertani munkatárs működött — kidolgozott leltári nyomtatvány lehetővé teszi a könyvtári állománynak féleségek és eredet szerinti megkülönböztetését. Az állományféleségek négy csoportjának (könyv, periodika, különlenyomat-aprónyomtatvány, egyéb) megkülönböztetése lehetővé teszi az összetétel és a gyarapodás jellegének gyors áttekintését. A leltári utasítás sikeres megvalósítását nagymértékben segítette az a körülmény, hogy a könyvtárosok belátták hasznosságát — de támogatta azt az új, áttekinthető, célszerű *nyomtatványok* bevezetése.

Az *egységes nyomtatványellátás* megvalósítása is a már említett alapelvek szellemében ment végbe; kötelező érvénye alól kivételt képez pl. az Eötvös Könyvtár, ahol hagyománytiszteletből és célszerűségi szempontokból is ragaszkodtak a régi, nagyalakú naplókhoz. Jellemző azonban, hogy alig egy év leforgása után a könyvnapló kivételével az Eötvös Könyvtár is rátért az új leltár használatára.

Ugyancsak az állomány fokozottabb védelmére készült el a következő nyomtatványfajta: a kétrészes kölcsönzési térítvény. Használata csak ott nem vált kötelezővé, ahol kártyás kölcsönzéssel valósították meg a kettős (kölcsönző neve és kikölcsönzött mű szerinti) nyilvántartást.

A könyvtárak legértékesebb anyagának, a folyóiratoknak pontos nyilvántarása mindenütt sok gondot okoz. Ezen a területen kívántunk segítséget nyújtani és rendet teremteni a kardexlapok használatának kötelező bevezetésével 1963-ban. A *kurrens folyóiratok egységes és pontos nyilvántartási rendjének* kimondásával kiegészültek az állományvédelem érdekében hozott intézkedések — gyakorlati megvalósulását ellenőrzik a könyvtári törvényben előírt, a valóságban azonban mindig elmaradt tételes *állományrevíziók*. E revíziók megszervezése különösen a régebbi alapítású nagyobb könyvtárakban okozott sok gondot — és hogy nem hiábavalóan, azt a revíziók által kimutatott hiányok igazolták. Lelkiismeretes, alapos vizsgálatok igyekeztek felderíteni a hiányok okait — és majd minden esetben bebizonyosodott, hogy a ki nem elégítő személyzeti ellátottság, az ebből eredő laza könyvtári rend, ezenkívül költözkö-

dések, átszervezések, az 1956-os események is súlyos hiányokat okoztak a könyvtárak állományában. Az okok felderítése után az Akadémiai Könyvtár vezetősége — az 'MTA Terv- és Pénzügyi Titkársággal egyetértésben — engedélyezte a hiányok törlését, ill. leírását. A könyvtári viszonyok jelentős megjavulása és a központi irányítás kialakulása után azonban a kölcsönzési fegyelem megszilárdításával a kölcsönzőké mellett megnövekszik a könyvtárosok felelőssége is.

Feltárás

A könyvtári rend nagyjában-egészében történt megteremtése csak kiindulási pont lehetett az intézeti könyvtárak elsőrendű feladatának, a kutatók tájékoztatásának megvalósításához. Az alapvető könyvtártechnikai feladatok után a tartalmi feladatok megoldása került előtérbe.

Központi nyilvántartások. Első és legtermészetesebb ezek közül a hálózat anyagának minél pontosabb, szélesebb és mélyebb feltárása. A széleskörű feltárás eszköze az oly sok gondot okozott *központi címjegyzék* (a KC.).

A könyvtári viszonyok stabilizálódásának egyik eredménye volt, hogy fokozatosan mind több intézeti könyvtárban sikerült biztosítani az új külföldi beszerzések bejelentését. A sokszorosító eljárással dolgozó könyvtárak esetében ez könnyen megoldható volt — áldozatot jelentett viszont azoknak, akik minden egyes katalóguscédulát külön gépelnék. — Fordulatot jelentett ebben a kérdésben az Országos Széchényi Könyvtár által 1961-ben megindított Külföldi Könyvek Országos Gyarapodási Jegyzéke. Az OSZK-nak külön e célra szervezett csoportja a külföldről érkező devizaköteles könyvanyagot beérkezése után a helyszínen azonnal feldolgozza és az így készült címleírásokat használja fel a jegyzék készítéséhez. Így a könyvtárakra csak a cseréből, ajándékból származó, valamint a népi demokratikus államokból érkező könyvanyag bejelentésének kötelezettsége hárul. Az Akadémia könyvtári hálózata már megindulásakor csatlakozott a jegyzék munkálataihoz, a központi könyvtár megszervezte a bejelentések rendjét és így ez a Jegyzék úgyszólván teljes egészében tükrözi az akadémiai könyvtárak gyarapodását. Ily módon a Jegyzéknek az akadémiai anyag kijelölése után történő felvágásával és felragasztásával nyerjük a központi katalógus cédulaanyagát. — Így az utóbbi négy esztendő gyarapodására vonatkozó teljes képet nyújt a hálózati központi katalógus. Betűrendje még némi finomításra szorul.

Hálózati katalógusunk tulajdonképpen most kezd élni. Négy év egy katalógus életében rövid idő: most kezdenek összeállni egyes szerzők művei, most kezdünk képet kapni a duplumrendelések alakulásáról is. A legfrissebb anyag tekintetében máris műszernek tekinthető — ha pedig

a folyamatosan rekatalogizálásra kerülő régi állományt is sikerül beosztanunk, megoldottnak tekinthetjük a hálózati katalógus régóta húzódo fontos kérdését.

Ami a hálózatba járó 7400 kurrens folyóiratot illeti: azok nyilván-tartása is megnyugtatónak mondható. Az alapbejelentések megtörténte óta az intézeti könyvtárak rendszeresen, évenként jelentik folyóirat-gyarapodásukat — így a központi könyvtár hálózati folyóiratkatalógusa is jó szolgálatot tesz a tájékoztatómunkában. Itt érdemel említést az 1964-ben megjelent „Kurrens külföldi periodikus kiadványok az akadémiai intézeti könyvtárakban” című leleghelyjegyzék, amely lehetővé teszi, hogy vidékiek is gyorsan és könnyen tájékozódjanak folyóiratanyagunkban.

A központi folyóiratállomány jobb kihasználását mozdítja elő az a múlt évben bevezetett szolgáltatás is, amelynek keretében az intézetek által kijelölt folyóiratok tartalomjegyzékének fotomásolatát megrendelésre folyamatosan megküldi a központi könyvtár.

A hálózat anyagának központi nyilvántartásai *a széleskörű tájékoztatás* céljait szolgálják. Ugyanilyen, vagy még fontosabb azonban az állománynak helyben, minél *mélyebben* történő feltárása.

Hálózati-módszertani munkánk középpontjába a könyvtárak állományánál minél kielégítőbb feltárása került. A betűrendes katalógusok az elmúlt években majd mindenütt megfelelő minőségűvé váltak, napi-rendre került a szakkatalógusok kérdése. Ez azonban jóval bonyolultabb, mint az állományvédelemmel kapcsolatos intézkedések végrehajtása. A szakkatalógusokról alább bővebben szólnunk; itt csak annyit, hogy külön-féle tudományterületeket felölelő könyvtárainkban nehéz az egységes rendezés. Olyan feladatok megoldása vár ránk, mint pl. az Eötvös Könyvtár szakkatalógusának megteremtése, a biológiai intézetek szak-rendjének összehangolása — hogy csak a legnagyobbakat említsem.

*

1961 óta évenként két alkalommal munkaértekezleteken vitatjuk meg a hálózat közös problémáit. Az év elején megtartott értekezleten az éves jelentések összesített adatai alapján ismertetjük a hálózat általános helyzetét, beszámolunk az év jelentősebb eseményeiről. Ezenkívül minden munkaértekezleten megtárgyalunk (előadás és vita formájában) egy-egy időszerű, az egész hálózatot érintő témát. Ezek a munkaértekezletek fontos szerepet töltenek be a hálózat életében: tapasztalatcsere alapjául szolgálnak, vitafórumot jelentenek és rendszeres kapcsolatot nemcsak a hálózati központtal, de az Akadémia központi szerveivel is.

Ugyancsak 1961 óta majd minden esztendőben legalább egy intézeti

könyvtáros ismerkedhet a baráti államok könyvtárügyével és akadémiai könyvtáraival. Eddig három munkatárs a Csehszlovák Köztársaságban, egy a Lengyel Népköztársaságban, egy pedig a Szovjetunióban járt. Ezek *a tanulmányutak*, amellet, hogy sok hasznos tapasztalattal és kapcsolattal gazdagítják a résztvevőket, híven mutatják az intézeti könyvtári munka fokozottabb megbecsülését is.

Nem megoldott feladat viszont, több éves erőfeszítés ellenére sem, az intézeti könyvtári státusok régóta vajdó kérdése. Az akadémiai kutatóintézetekben ugyanis nincs kifejezetten könyvtáros státushely. A könyvtárak munkatársai, az intézeti dokumentalisták, bibliográfusok általában az „adminisztratív ügyintéző I.” kategóriába vannak besorolva, nagyobb könyvtárak vezetői adminisztratív osztályvezetők. Egyetlen eredmény e tekintetben: az Akadémia Főtitkárának egy 1964-ben kiadott utasítása a könyvtárosok bérezésével kapcsolatban hivatkozik a vonatkozó művelődésügyi miniszteri utasításra (133/1962. (M. K. 12.) M. M.), és irányadónak az abban megállapított kulcsszámokat idézi. A kutatóintézeti könyvtárak tájékoztató munkájának növekvő szerepe azonban indokolttá teszi, hogy az intézeti státushelyek között végre helyet kapjanak a könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentalisták is.

*Adatok az akadémiai könyvtári hálózat 1965. évi helyzetéről
Zárójelben az 1964. évi adatok*

Könyvtárak száma 45 (45)

A könyvtárak megoszlása az állomány nagysága szerint

10 000 kvtári egységen felüli állománnyal rend. . .	18	(16)
5 000 kvtári egységen felüli állománnyal rend. . .	12	(14)
1 000 kvtári egységen felüli állománnyal rend. . .	12	(12)
1 000 kvtári egységen aluli állománnyal rend. . .	3	(3)

Személyzeti ellátottság alakulása

főfoglalkozású könyvtáros	65 fő	(58)
egyéb (mellék- és részfogl.)	31 „	(34)
Összesen	96 fő	(92)

A munkatársak megoszlása iskolai végzettség szerint

egyetemet (főiskolát) végzett	45 fő	(46)
középiskolát végzett	46 „	(43)
egyéb iskolát végzett	5 „	(3)

A munkatársak megoszlása könyvtárosi végzettség szerint

felsőfokú könyvtárosi képzettséggel rendelkezik	25 fő	(20)
középfokú könyvtárosi képzettséggel rendelkezik	29 „	(30)
alapfokú könyvtárosi képzettséggel rendelkezik	1 „	(2)
kvárosi szakképzettséggel nem rendelkezik . .	41 „	(40)
Felsőfokú könyvtárosképzésen vesz részt	5 „	(3)
Középfokú könyvtárosképzésen vesz részt	4 „	(8)

<i>Állományadatok</i>	1965	1964*
Feldolgozott állomány	730 491 kvári egység	(685 548)
ebből könyv	457 324	438 074
folyóirat	143 514	137 569
egyéb dokumentum	129 653	109 905
1965. évi gyarapodás		
könyv	22 009	24 581
folyóirat	19 559	10 209**
egyéb dokumentum	21 814	18 245
Összesen	63 382 kvári egység	53 035
Selejtezésből származó csökkenés 1965-ben		
	18 439 kvári egység	(1 190)
Kurrens folyóiratok száma	7 339	(7 946)***
<i>Gyarapításra felhasznált összeg</i>	5 321 864 Ft	(5 366 679)
ebből devizás beszerzésre	3 160 740	(2 992 662)
Egy könyvtárra jut átlagosan	118 263	(119 259)
ebből devizás beszerzésre	71 835	(68 015)

* A könyvtárak összetételében és az összállomány alakulásában szerepet játszik a 7—8 ezres nagyságrendű Agrárgazdasági Kutató Intézet átszervezése a Földművelésügyi Minisztérium keretébe és a helyébe lépő újonnan alakult Afro-Ázsiai Kutató Csoport közötti különbség.

** A folyóiratállomány nagyfokú gyarapodását a Földrajzi Társaságnak eddig leltári tételként nem szerepeltetett folyóiratállománya eredményezi.

*** A csökkenésből 530 tételt az Agrárgazdasági Kutató Intézet vitt magával.

TÁJÉKOZTATÁS: A JÖVŐ KÖZPONTI FELADATA

Tizenöt év alatt kialakult és szervezetileg is megerősödött tehát az akadémiai intézeti könyvtárak hálózata. Különböző életkoruk, működési feltételeik ellenére szoros kapcsolatot teremt e könyvtárak között a közös feladat, a közös funkció.

Az akadémiai kutatóintézeti könyvtárak formailag „kutató-, ill. tervezőintézeti könyvtárak”, ez pedig a vonatkozó rendelkezés² szerint „vállalati, intézményi, hivatali stb. szakkönyvtár”. Feladatuk: „a vállalat, intézmény, hivatal szakkönyvszükségletének kielégítése, az ezenkívül jelentkező igényeket a lehetőség szerint főként könyvtárközi kölcsönzés útján elégíti ki”. Ez az erősen leegyszerűsített séma távolról sem fedí a kutatóintézeti könyvtár funkcióit. Egy, a szakkönyvtárak feladataival foglalkozó tanulmányban⁹ olvassuk az alábbi definíciót: „A szakkönyvtár a szakterület begyűjtött, használatra szánt, *tájékoztatásra kész és e célokra alkalmassá tett* (kiemelés tőlem, S. M. A.) [irodalma és dokumentumai] gyűjteményének, a szakmailag és könyvtárszakilag felkészült könyvtárosnak és a használóknak kölcsönösen összefüggő együttese, amely működését célszerű felszereléssel s megfelelő helyiségekben fejti ki.”

Könyvtárainkra alkalmazva ezeket a feltételeket: a funkciók meghatározásában és ellátásában eleve arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy ezek végső soron mind a tájékoztatást szolgálják. *Kutatóintézeti könyvtár alapvető feladata a kutatás céljait szolgáló tájékoztatás.* Minden feladatot ennek az egységes célnak kell alárendelnünk.

Ez a funkció határozza meg az *anyaggyűjtés munkáját* — amikor az összehangolt, meghatározott gyűjtőkör ellátásán belül a hagyományos könyvtári anyag (könyv, folyóirat) mellett igyekszünk megszerezni minden a szakterületen felhasználható dokumentumot.

Még jobban befolyásolja a tájékoztatás célkitűzése a *feltárás* módját, mélységét. Nem elégedhetünk meg az irodalom beszerzésével: úgy kell hozzáférhetővé tennünk, hogy a legkülönbélebb szempontok szerint tájékozódni kívánó kutatókat is kelégtessük. Át kell fejlődni a *még passzív* könyvtári rend állapotából az *aktív* tájékoztatás korszerűbb és felelősségteljesebb tevékenységéhez.

Korszerű tájékoztató tevékenység kifejtéséhez azonban a feladatok színvonalához méltó könyvtárosok és — nem utolsósorban — „célszerű felszerelés és megfelelő helyiségek” szükségesek.

A fenti néhány sorban vázolt feladatok folyamatos megoldása áll előttünk. Mielőtt azonban egyenként, részletesebben megvizsgálánk az azokkal kapcsolatos tennivalókat, helyes volna felvetnünk egy Akadémiánkon különösen időszerű kérdést: melyek az akadémiai kutatóintézeti könyvtárak tájékoztatási feladatai? Mi az, ami még könyvtári feladat, mi az, ami meghaladja azt — végül mi legyen könyvtár és dokumentáció viszonya intézeteinkben.²⁴

A könyvtári tájékoztatás két szinten történik:

1. a szakterület legfrissebb irodalmáról és minden hozzáférhető dokumentumról (bibliográfiák, referáló lapok, prospektusok stb. alapján),
2. a beszerzett anyag feltárása alapján, a szakterület legújabb tudományos eredményeiről, a kutatások „világszínvonaláról”.

A könyvtárakban felhalmozott irodalom csak akkor válik hasznossá, ha azt — formájára való tekintet nélkül — sokoldalúan feltárjuk és a kutatók számára gyorsan és könnyen hozzáférhetővé tesszük. A hozzáférhetővé tételnek sokféle változata van: az egyszerű kézbeadástól a szellemi tartalom összefoglalásáig, vagyis a betűrendes katalógustól a fordításon keresztül az értékelő referátumig terjed. Mindez, amennyiben a szakirodalom feltárását jelenti, tájékoztatási feladat. Az, hogy ezt a feladatot egyedül a megfelelően megerősített könyvtár (mint pl. a Földrajztudományi Kutató Csoportban), vagy könyvtár és dokumentációs csoport *együtt* (Közgazdaságtudományi Intézet) végzi, az szervezési kérdés, amely azonban a tartalmi munkát is befolyásolja. Van persze olyan eset is, amikor könyvtár és dokumentáció egymástól elszakítva, függetlenül működik (Történettudományi Intézet). Ki kell kísérletezni, a helyi adottságok figyelembevételével az intézeti tudományos tájékoztatási munka legcélszerűbb szervezeti kereteit. E feladat az elkövetkező időkben vár megoldásra.

A magyar könyvtárügy sajátos fejlődése — szerencsésen — úgy hozta, hogy a dokumentáció általában nem vált külön a könyvtártól, inkább annak talaján épült ki. A felszabadulás után létrehozott dokumentációs központok (amelyek egyike-másika éppen az Akadémia szervezeti kereteibe, sőt hálózatába tartozott) —, ha nem egyenesen egy-egy nagykönyvtár talajából nőttek ki, mint a leggyorsabban fejlődött műszaki vagy mezőgazdasági dokumentáció —, egymásután simultak hozzá a könyvtári szervezethez.

Az akadémiai hálózat kialakulásának körülményei és e hálózat összetétele eredményeképp a tájékoztató-dokumentációs tevékenység is sajátos jellegű. A magyar tudományos élet történeti fejlődése folytán a régi,

nagy múltú intézetek a társadalomtudományok területén működnek. Bár ezeknek könyvtárai nagyjából régebbi eredetű, értékes gyűjteményeket tartalmaznak — mégis e könyvtárak lassúbb ütemű fejlődésük, szervezetlenségük, személyzeti nehézségeik miatt nem tudtak eleget tenni a felmerülő bibliográfiai-dokumentációs igényeknek. Így történt, hogy intézetek sorában (Állam- és Jogtudományi, Irodalomtörténeti, Történettudományi, Közgazdaságtudományi stb.) indult meg jelentősebb bibliográfiai tevékenység a könyvtáraktól függetlenül, a könyvtár mellett. Ezek a kezdeményezések főleg társadalomtudományi kutatásokkal foglalkozó intézetekben jelentkeztek és az igényeknek nagyban-egészben a mai napig megfelelnek. A társadalomtudományi kutatások egyik legfontosabb bázisa tudvalevőleg elsősorban maga az irodalom, a könyv — a gyorstájékoztató különféle formáinak jelentősége lényegesen kisebb, mint a gyors ütemben fejlődő műszaki és természettudományokban. A gyors, sokoldalú tájékozódás szükségessége elsősorban ezekben jelentkezik. A nagyobbára alapkutatásokkal foglalkozó akadémiai kutatóintézetek könyvtárai újabb keletűek, legtöbbjük alig néhány éves. A fejlesztés, rendeződés, az alapok lerakásának idejét élük, személyi ellátottságuk e feladatok elvégzésére is csak szűkösen elegendő.

Van azonban a most megindult dokumentációs kezdeményezések között olyan, amelyet valóban maximalizmus lenne a könyvtártól számonkérni. A kutatók vagy munkatársak saját kísérleteiről vezetett nyilvántartásokra gondolunk itt, akár történelmi adatok, akár kémiai képletek, akár speciális fizikai jelenségek rögzítéséről van szó. Egyre több akadémiai intézetben találunk ilyen spontán kezdeményezéseket. A könyvtárak — a vázolt körülmények okozta — lassúbb fejlődése magyarázza, hogy legtöbb helyen meg sem kísérelték az ilyenfajta dokumentáció kialakításához a könyvtáros segítségét kérni. (Igaz, ahol kérték, ott kitűnő, hasznos együttműködés született.) Pedig itt lehet az érintkezési pont, a határvonal a reális tájékoztatási feladatok ellátása és az azt meghaladó, de módszertanilag összefüggő speciális szakdokumentáció között. Dolgozzon ki a könyvtáros olyan feltárási rendszert, amelyben minden dokumentációs és tájékoztatási igény kielégítése lehetséges. Pl.: a hagyományos decimális szakkatalógus könyvek és egyéb, eredményeket rögzítő fontos művek számára, — a szakterület szakrendjének tárgyszavait deskriptorként felhasználó peremlyukasztásos lyukkártya-nyilvántartás folyóíratcikkek és egyéb dokumentumok számára. A lyukkártyához készült kód pedig legyen alkalmas az intézetekben folyó kutatások eredményeinek rögzítésére is — utóbbi műveletet azonban már maguk a kutatók végzik. Egyszerű példával illusztrálva: a Biokémiai Intézet könyvtárosa a kutatókat érdeklő folyóíratcikkeket peremlyukasztásos kártyákon, anyagok, módszerek és problémakörök szerint tartja nyilván.¹⁹ Ez a kódrendszer alkalmas arra

is, hogy a kutatók a vizsgált anyagok tulajdonságait, a vizsgálati módszereket és azok eredményességét hasonló módszerrel tartsák nyilván.

*

A továbbiakban részletesebben foglalkozunk azokkal a legfontosabb kérdésekkel, amelyek megoldása alkalmasabbá teszi könyvtárainkat tájékoztató szerepük betöltésére.

•

•

GYÜJTŐKÖR

Könyvtáraink, különösen a természettudományos kutatásokat folytató intézetekben, viszonylag fiatal intézmények, alig néhány száz kötettel kezdték meg működésüket. Az első 1—2 esztendőben általában elérik a 2000-es állományt, majd fokozatosan az 5000-et. Gyűjtőkörük természetesen, feladatuknak megfelelően, igazodik az intézet kutatási profiljához. A távlati tudományos tervek 5 éves perspektívában szabják meg az akadémiai intézetek programját. Ezt szolgálja a könyvtárak állománya, gyűjtése. Igen érdekes tapasztalatokat nyújtott az a vizsgálódás, amellyel az intézeti könyvrendelésekben mutatkozó átfedéseket elemeztük. Kiderült, hogy a könyvtári gyűjtés céltudatos, jól körülhatárolt tendenciája pontosan tükrözi az intézet jól meghatározott programját; ugyanakkor a túlságosan szétszórt, eklektikus vagy változó irányú gyűjtés a kutatási profil kialakulatlanságát sejteti. Az alapvető, több helyütt szükséges kézikönyveket és a határterületeket leszámítva, a könyvrendelésekben ott mutatkoznak átfedések, ahol nem elhatároltak, kialakultak a kutatási profilok.

E könyvtárak állományának összetétele csak akkor felelhet meg a célnak, ha az állomány egésze korszerű anyagot tartalmaz, valamint ha a könyvek és folyóiratok mellett mind nagyobb helyet foglal el bennük az ún. „nem hagyományos könyvtári anyag”. Tudományáganként változik a szakirodalom elévülésének gyorsasága, az ún. felezési idő.* Mivel szakkönyvtáraink befogadóképessége nem korlátlan és mivel nem is lenne célszerű nagy mennyiségű, elavult, csak tudománytörténeti szempontból értékes anyaggal nehezíteni az eligazodást, felvetődik a kérdés: mi történjék ezzel a kutatás szempontjából már nem időszerű állománytesttel. Nem lehet általánosan meghatározni azt az optimális könyvmennyiséget, amely kutatóintézeti könyvtárban kívánatos lehet, annál is kevésbé, mert ebben nagy eltérések vannak társadalom- és természettudományok között. Az ideális megoldás (a teljesen elértéktelenedett anyag selejtezése mellett)

* Felezési időnek nevezzük azt az időtartamot, amelyen belül a hivatkozott irodalmi műveknek 50%-a megjelent. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a felezési idő — tehát az elavulási idő — a legrövidebb az alkalmazott tudományok területén; lassúbb az elméleti és alaptudományokban.¹⁷

egy központi tárolóraktár berendezése lehetne, ahova a kisebb szakkönyvtárak tulajdonjoguk fenntartásával, vagy akár feladásával ritkán keresett, elavult könyveiket és folyóirataikat elhelyezhetnék oly módon, hogy az bármikor megtalálható, hozzáférhető és használható legyen anélkül, hogy a könyvtár kurrens állományát terhelné. Ilyen megoldásra törekszik majd új épületében az Akadémiai Könyvtár is.

A gyűjtés volumenének kérdését azonban nemcsak a férőhely és az áttekinthetőség szempontjából kell felvetni. A szakirodalom növekvő áradata egyre nagyobb felelősséget ró a válogatni kényszerülő könyvtárosra, vagy kutatóra: a legjobbat, legfontosabbat kiválasztani — mindazt, amire a kutatásnak szüksége lehet; figyelembevéve, hogy határterületein más kutatásokkal, más intézményekkel és más könyvtárakkal találkozik. Évek óta folynak kísérletek a könyvtári rendelések *koordinálására*. Ezeknek lényege nem a rendelések korlátozása lenne, hanem éppen ellenkezőleg: a beszerzések kiszélesítése minden határterületre, minden olyanra, ami ma még csak periférikus jelenség, holnap azonban esetleg fontos alap-kutatások tárgya lehet.

Az egyes intézetek devizás könyvmegrendeléseiket a központi könyvtáron keresztül bonyolítják le. Az eredeti intézkedés a koordinálás lehetőségét kívánta biztosítani — erre azonban mind ez ideig csak korlátozott mértékben került sor. A kutatóintézetek vezetői tudják legjobban eldönteni, milyen irodalomra van szükségük sikeres munkájukhoz — így mindaddig, amíg a rendelkezésre álló devizakeretek ezt lehetővé tették, a központ nem avatkozott bele a rendelésekbe.

Az utóbbi néhány esztendő gyarapodásának vizsgálata egyébként is azt mutatja, hogy átfedések csak az alapvető kézikönyvek esetében mutatkoznak, valamint ott, ahol egy-egy intézet kutatási profilja nem egyértelműen tisztázott. Ugyanez a helyzet az intézetek folyóiratrendeléseinél. A biológiai jellegű kutatásokkal foglalkozó akadémiai intézetek (összesen, ideértve az orvosi és állatorvos tudományt is, 9 intézet) folyóiratrendeléseit felülvizsgálva, megállapítottuk, hogy a kereken 1050 külföldi folyóiratcím 70%-a egyszer fordul elő csak a hálózatban. Kétszer, vagyis két példányban szerepel 16%, ötször, vagy ötnél magasabb példányszám-ban pedig mindössze a címek 2%-a fordul elő, ez utóbbiak kivétel nélkül referáló folyóiratok, amelyek munkaeszköz jellegűek.

Ezek az adatok egyrészt a tudatos, megfontolt folyóiratbeszerzési politikát mutatják — másrészt azonban felhívják a figyelmet a folyóiratok jobb kihasználtságának kérdésére. Biztos, hogy e gazdag anyagból sokkal többen nyernének több hasznos információt, ha sikerülne megszervezni e folyóiratok tartalmának (esetleg csak tartalomjegyzékének) gyors és olcsó ismertetését.

A devizakeretek azonban egyre kevésbé képesek hozzászélesedni a nö-

vekvő könyv- és folyóiratárakhoz. Egyre inkább előtérbe kerül a rendelések koordinálásának gondolata. A gyűjtőköri kódex kialakítására országosan megindított vizsgálatok és tervek a könyvtárak széleskörű együttműködésének alapján kívánják megoldani a kérdést. Emellett célravezető a közvetlenül érdekelt, határterületeken működő könyvtárak *önkéntes* társulása és együttműködése, a szakirodalmi bázis *kiszélesítése* érdekében — akár a hálózati keretektől függetlenül is. Ilyen együttműködést tapasztaltunk többfelé egyetemi tanszékek és kutatóintézetek között — mindkét fél számára igen hasznosan.

Mind nagyobb jelentőséget nyer a kutatómunkában és így természet-szerűleg a szakkönyvtári munkában is a már említett „nem hagyományos könyvtári anyag”. Ebbe a kategóriába tartoznak a műszaki kutatásokat végző könyvtárakban a szabványok, szabadalmak, prospektusok, gépleírások és gyártmánykatalógusok. Minden kutatási területen egyformán értékes a kutatási, kísérleti részeredményeket, adatokat tartalmazó dokumentum, ugyancsak majd minden területen van jelentősége a képdokumentációnak (legyen az fénykép, diafilm, rajz, metszet, újságkivágás vagy fotókópia) — végül minden kutatóintézeti könyvtár gyűjt mikrofilmet. Utóbbi tartalmilag nem különbözik a könyvtől vagy folyóirattól, speciális megjelenési formája azonban különleges raktározási módot követel. Végül kivétel nélkül minden kutatóintézeti könyvtár állományában találkozunk fordításokkal.

Ennek a nem hagyományos könyvtári anyagnak fokozódó súlyát mutatják a könyvtárak gyarapodási ütemének adatai is. Az összegyarapodás aránya egyre jobban eltolódik a könyvek és folyóiratok csoportjáról az „egyéb” kategória felé. Az 1965. évi hálózati teljes gyarapodásnak 34,4%-a, tehát több mint egyharmada esik az „egyéb dokumentumok” kategóriájába. 1961-ben az összállománynak még csak 13%-át jelenti ez az állománytest, 1965-ben pedig már 18%-ra emelkedett része a hálózat teljes állományában.

Kutatóintézeti könyvtárak összállományának megoszlása

	1961 (39 kvt)	1962 (42 kvt)	1964 (45 kvt)
könyv	353 992	380 190	438 074
folyóirat	103 342	119 184	137.569
egyéb	68 023	78 058	109 905

Könyvtárankénti átlagok

könyv	9 064	9 052	9 735
folyóirat	2 649	2 599	3 057
egyéb	1 744	1 858	2 442

(A könyvtárankénti átlagszámok érdekesen tükrözik az 1961—62-ben bevezetett új leltári rend hatását. Ebben az időszakban került először sor az állományadatok tisztázására, a könyvek, folyóiratok különválasztására és a folyóiratoknak évfolyamonként történő nyilvántartására.)

A szerzeményezésnek ez a kiszélesítése természetesen több problémát vet fel. Ezek részben szervezeti jellegűek, hogy ti. egységes könyvtári keretben gyűjtsük-e a teljes anyagot, vagy az efemer értékű, csak dokumentációs célokat szolgáló dokumentumokat külön, az erre a célra kijelölt részleg kezelje-e. Bármilyen legyen is a döntés, biztos, hogy az utóbbi anyagféleséget vagy legalább egy részét „fogyó anyag”-ként kell kezelnünk, és a leltározástól kezdve a feldolgozáson át a raktározásig más elbírálás és főképp más kezelés alá esik, mint a hagyományos könyvtári állomány.^{11, 18}

A külföldi *kutatási jelentés*, az ún. report-anyag jelentőségét felismerték az akadémiai intézetek. Gyűjtik, feldolgozzák, sőt gyűjteményeiket jegyzékekben is ismertetik (mint pl. a Központi Fizikai Kutató Intézet). Még mindig nem fordítottunk azonban kellő gondot a saját report-jaink, az intézeti kutatási jelentések hasznosítására. Az Akadémia elnökének 1964-ben kelt 1. sz. utasítása⁷ intézkedik „az akadémiai éves kutatási beszámoló jelentések elkészítéséről”. Ez az utasítás szabályozza a kutatási jelentések formáját, példányszámát, megszabja, hogy hova és hány példányban kell azokat eljuttatni, majd így intézkedik: „a kutatóhelyeknek kutatási beszámolójuk minden részét annyi példányban kell elkészíteniük, hogy a (2)—(5) bekezdésben meghatározott példányok elküldése után *irattárunk* (kiemelés tőlem, S. M. A.) részére 1—1 példányban megmaradjon”. (1/1964. MTA (A. K. 2.) sz. 6. § (6).) Ily módon irattárba kerülnek a valamennyi kutatási eredményt magukban foglaló „témabeszámolók” is.

Az irattár a megőrzés célját szolgálja — az utókor mellett azonban rendkívül hasznos lenne, ha a *jelenkor* kutatói is hozzáférhetnének a beszámolók anyagához. Egyes intézményekben felismerték már ezt a helyzetet és az intézeti könyvtárban teszik hozzáférhetővé az éves beszámoló jelentések anyagát. A kérdés fontosságát mutatja, hogy vizsgálatát napirendre tűzte az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság is;²² a kutatási jelentések országos nyilvántartását kívánja megvalósítani. Addig azonban, amíg ebből a távoli tervből valóság lesz, az intézeti könyvtárakban általánosan hozzáférhetővé kellene tenni az intézet éves beszámolóit. Feltárásuk hasznos segédanyagot szolgáltatna a rokonterületek kutatóinak.

AZ INTÉZETI KÖNYVTÁRAK KATALÓGUSHÁLÓZATA

A leggazdagabb gyűjtemény sem érdemli meg a „szakkönyvtár” nevet, ha nincs megfelelően feltárva. A néhány száz kötettel induló kis könyvtárak kezelői nehezen törődnek bele, hogy hasznos dolog már a kezdet kezdetén megindítani legalább egy, de inkább két (betűrendes és szak) katalógus szerkesztését. A könnyen áttekinthető állományt értelemszerűen, szakcsoportok szerint állítják fel a polcokra, és a kutatók örömmel böngésznek az új könyvek között. Az állomány növekedésével azonban a mégoly logikus raktári rend is áttekinthetetlenné, megbízhatatlanná válik. A könyvek betűrendes katalógusa már nyújt némi segítséget a konkrét kívánsággal érkező olvasónak, ugyanakkor fontos segédeszköze az állománygyarapítási munkának is. Egy-egy szűkebb kutatási terület irodalmát azonban megnyugtatóan csak szakkatalógus segítségével lehet áttekinteni.

Fontos elhatározás a szakkatalógus rendjének megválasztása. El kell dönteni, hogy milyen alapelvek szerint kívánjuk tartalmilag rendezni könyvtárunk állományát. *Szisztematikusan*, tehát valamilyen kidolgozott osztályozási *rendszerben* és annak összefüggéseiben tárjuk fel, vagy *mechanikusan*, a könyvek tartalmát kifejező *tárgyszavak* szerint.

A magyar könyvtártani kézikönyv²³ az alábbiakban határozza meg a könyvtári osztályozás előtt álló követelményeket:

- a) legyen tudományos jellegű (vagyis a valóság összefüggéseit tükrözze),
- b) mivel a tudomány maga is fejlődik, legyen fejlődőképes,
- c) legyen kellően részletezett,
- d) adjon módot az összefüggések feltárására.

A különféle osztályozási rendszerek közül a legszélesebb körben a múlt század második felében keletkezett tizedes osztályozás terjedt el. Két változata közül Amerikában az eredeti Dewey-féle tizedes osztályozás, máshol a brüsszeli változata, az ún. Egyetemes Tizedes Osztályozás használatos. Magyarországon úgyszólván minden jelentősebb könyvtár ezt használja: tudományos könyvtárak részletesebben, közművelődésiek rövi-

dített táblázatok alapján osztályozzák állományukat. Széleskörű elterjedése nem véletlen. Legnagyobb érdemei:

1. nemzetközi jellege. Nemcsak jelzetei (számok) nyelvek felettiek; gondozása, fejlesztése is nemzetközi szervnél történik;
2. terjedelme, részletessége;
3. továbbfejleszthetősége;
4. rugalmassága stb.

Természetesen az ETO is távol áll attól, hogy minden követelménynek maradéktalanul megfelelhessen. Legnagyobb hibája, hogy a tudományok gyors fejlődésével nem tudott lépést tartani, nem sikerült változtatlanul tükröznie a valóság összefüggéseit.

Olyan szakrendszert azonban, amely minden követelménynek meg tud felelni, mind ez ideig nem sikerült kialakítani. Az évek óta készülő új szovjet szakrendszer egyelőre még munkában van: ezzel egyidejűleg a szovjet természettudományos és műszaki szakkönyvtárakban 1962-ben egységesen elrendelték az ETO használatát. Nemzetközi és általános hazai elterjedtsége olyan érv, amely használata mellett szól.

Az intézeti szakkatalógus rendszerének megválasztásával kapcsolatban beszélni kell a *tárgyszó-katalógusokról* is. A mű tartalmát kifejező tárgyszavak betűrendjében beosztott katalóguscédulák mechanikus rendben adnak tartalmi felvilágosítást. Ahhoz azonban, hogy egy tárgyszó-katalógus jól használható legyen, szükség van az illető tudományterület jól átgondolt rendszerezésére. A szisztéma betűrendbe sorolt meghatározásai adják ily módon a tárgyszavakat. Vagyis: a tárgyszó-katalógussal nem kerülhettük el az „osztályozást” — ugyanakkor azonban lemondunk a szélesebb körben használt szakrendszer kínálta előnyökről. — Minden-egy, bármily szakszerűen és korszerűen megszerkesztett tárgyszórendszer (és vajon tudunk-e olyant szerkeszteni, amely ne havonként avulna és kívánná kiegészítést?) hozzájárul a tudományterület felaprózásához, differenciálásához akkor, amikor nekünk éppen ellenkezőleg, arra van szükségünk, hogy a tudományok integrálódásának megfelelően minél szélesebb területeken tudjunk azonos nyelvet kialakítani.

Ugyanezt kell mondanunk a több intézetben kialakított „saját” szakrendszerekről is. Meglehet, hűségesebben tükrözik az intézet kutatási területét az ETO-nál, vagy akár más összefoglaló rendszerezésnél (ilyenek pl. a nagy nemzetközi referáló lapok tartalomjegyzékei, szakmutatói) — azonban elhatárolják magukat a rokonintézményektől és sokszor még terminológiaiilag is különféle nyelveken beszélnek. Az ETO legnagyobb előnye éppen az, hogy segítségével *azonos fogalmakat azonos terminológiával* fejezhetünk ki országhatárokon belül és kívül egyaránt.

Intézeti könyvtáraink nagyobb részében az Egyetemes Tizedes Osz-

tályozási rendszer szerinti szakkatalógusok alakultak ki; több helyütt most folyik a szakkatalógus alapjainak lerakása. Nagymértékben megkönnyítené a megoldást, ha végre kézbe adhatnánk a bővített új magyar ETO-fordítást, amely feltétlenül segítség lesz a kisebb könyvtárak gyakorlában.

A könyvkatalógusok mellett mindenütt elkészültek a folyóiratok katalógusai; mellettük kardexlapok tárják fel a kurrens folyóiratállományt. Kutatóintézeti könyvtár számára azonban, ha tájékoztatási feladatait komolyan veszi, nem lehet kielégítő a nagykönyvtárak általában megszokott katalógushálózata. A lelkiismeretes tájékoztatáshoz — még könyvtáros szemmel nézve is — periodikák és gyűjteményes kötetek analitikus feltárására volna szükség —, ha a könyvtáros ideje ezt lehetővé tenné. Fokozza e feltárás nehézségeit a kutatóintézeti könyvtár gyűjtésének már említett kiterjesztése a legváltozatosabb megjelenési formájú dokumentumokra. Kutatói jelentés, gépleírás, folyóiratközlemény fotókópiája vagy mikrofilmje, esetleg eredeti tervrajz, mind egyformán a használót, adott esetben a kutatót segíti — olyan feltérési formát kell tehát találni, amelyben egységes elvi alapon nyugvó módszerekkel könnyűszerrel találja meg mindazt, ami munkáját előbbreviszi.

Két feltérési mód mutatkozik itt célravezetőnek. Az egyik a hagyományos könyvtári módszereket egyenesen továbbfejlesztő analitikus szakkatalógus, amely csak abban különbözik nagykönyvtári rokonaitól, hogy magába foglalja valamennyi fentemlített dokumentumfajta. Könyvek és folyóiratok címei mellett az ugyanarra a tárgyra vonatkozó folyóiratcikkek, fordítások, mikrofilmek stb. leírásai sorakoznak. A kutató nem *csak* könyvet, vagy *csak* kutatási jelentést keres, hanem *mindent*, ami témájára vonatkozik és ami kutatását előbbreviszi.

Ennek a komplex katalógusnak azonban vannak hátrányai. Anyaga óhatatlanul felduzzad, és a korszerűtlenné vagy legalábbis másodrangúvá vált dokumentumanyagot nehéz elválasztani az ugyancsak nem legfrissebb, de alapvető, kézikönyv vagy munkaeszköz fontosságú művektől. Mert a könyvtár, ha csakugyan igényt tart a „dokumentáció bázisa” megnevezésű címére, begyűjt és felkutat ugyan minden olyan anyagot, amely a tájékoztatást szolgálja — időtállóan azonban csak a valóban időtálló anyagot őrzi meg.

Olyan módszert kell tehát találni, amely visznylag kevés munkaerő-ráfordítással magas hatásfokú feltérést biztosít. Ilyennek mutatkoznak a különféle „több dimenziós” feltérési módok: közös tulajdonságuk, hogy egyetlen kartonon (címleírási egységen) tetszés szerinti nyilvántartási szempont rögzítési lehetőségét biztosítják. Segítségükkel lehetővé válik, hogy a hagyományos könyvtári katalógusrendszerek fenntartása mellett ugyanazon rendezési elv alapján az igen széles skálát mutató „egyéb do-

kumentumokat” egyszerűen és jó eredménnyel használhassa a kutató. A Biokémiai Intézet könyvtárában pl. folyóiratcikkek lyukkártyás nyilvántartását fektették fel — igen pozitív tapasztalatokkal.¹⁹ A kézírálogatású peremlyukasztásos kártya kitűnően alkalmazható kisebb volumenű könyvtári anyag (folyóiratcikk-repertórium, kutatási jelentések, intézeti munkatársak publikációi stb.) nyilvántartására.

A lyukkártyák alkalmazásának más formájával is találkozunk több akadémiai intézetben. Egyes kutatók saját kísérleteikről, kutatási eredményeikről fektettek fel ilyen nyilvántartásokat — a könyvtártól függetlenül. Akár történelmi adatok, akár kémiai képletek, akár speciális fizikai jelenségek rögzítéséről van szó — a lyukkártya kiválóan megfelel erre a célra. Ha pedig ezt a kutatási dokumentációt sikerült összehangolni a könyvtár és a kutató együttműködéséből (kutató kódolása alapján a könyvtáros készíti a lyukkártyás nyilvántartást) kialakított szakirodalmi dokumentációval, úgy a könyvtár valóban elláthatja tájékoztatási feladatát és hasznos segítőjévé válik az intézetben folyó kutatómunkának.

Nem soroltuk itt fel az összes lehetséges tájékoztatási módokat, de még a kezdeményezéseket sem. Minden jel arra mutat, hogy intézeti könyvtáraink katalógusrendszere a jövőben összetettebbé válik. A könyvek hagyományos betűrendes és szakkatalógusai mellett, lehetőleg azonos osztályozási elv alapján, modern, gyorsan kezelhető lyukkártyás nyilvántartások tárják fel a különféle arra érdemes dokumentumfajtákat.

SZEMÉLYZETI ELLÁTOTTSÁG — KÖNYVTÁROSOK SZAKKÉPZETTSÉGE

A Magyar Tudományos Akadémia hálózatában 1965-ben 45 könyvtárban 65 főfoglalkozású, valamint 31 mellék- és részfoglalkozású munkatárs működött. Az állomány, amelyet gondoztak, 730 000 könyvtári egységből áll és egyike Magyarország legjelentősebb tudományos gyűjteményeinek. Ha figyelembe vesszük azokat a feladatokat, amelyek ezzel a gyűjteménnyel kapcsolatban még könyvtárosainkra várnak (a gyűjtemények gyarapítása, még pontosabban feldolgozása, feltárása, széleskörű tájékoztató tevékenység kiépítése a legmodernebb eszközök felhasználásával), ez a létszám még egy helyre összpontosítva és célszerű munkaszervezetben is kevés azok ellátására — és még sokkal kevesebb 45 felé szétosztva. Egészítsük ki még fenti adatunkat és vegyük figyelembe, hogy az összesen 96 munkatársból 32 esik 5 nagyobb könyvtárra — így még nyilvánvalóbbak nehézségeink. Az elnöki utasítás megszabta ugyan a személyi ellátottság tekintetében követendő irányelveket is (2000 kötetnél nagyobb állomány esetében legalább egy, 5—10 000 kötetes állománynál legalább két főhivatású könyvtáros stb.) — ennek megvalósítása azonban többféle nehézségbe ütközik.

A függetlenített könyvtáros kinevezését rendszeresen megelőzi az alakulás állapota; az intézet megalakulásával azonnal megindult könyv- és folyóiratgyűjtés nyomán beérkező anyagot többnyire az igazgató titkárnője rendezi. Az elmúlt években már ez az első rendezés is a hálózati központ utasítása szerint történt. Szabályos leltárkönyvet most már mindenütt felfektetnek, szabályos katalogizálást azonban igen nehéz ilyen körülmények között megkívánni. Jó, ha a kötelező alapvető évi bejelentések megtörténnek. — Már haladást jelent, ha ezekbe a kezdeti lépésekbe a hálózati központ segítségével kívül az intézet egyik, a könyvtár szerepének fontosságát ismerő kutatója is bekapcsolódik. A könyvállomány gyarapodásával legtöbbször még mindig nem szakképzett, függetlenített könyvtáros kinevezésére kerül sor, hanem ún. állományonkívüli, 02-es segéderőt vesznek igénybe — és ezekre a meglehetősen szerényen dotált, nem is mindig biztos állásokra nem könnyű alkalmas embereket kapni. Az elnöki utasítás-

nak a könyvtárvezetők kinevezésével kapcsolatos előírásait csak nagyon lassan, fokozatosan lehet érvényesíteni.

Tovább növelik a nehézségeket azok a *követelmények*, amelyeket az intézeti könyvtárosokkal szemben támasztani kell. Mivel a könyvtárak állományának 60—80%-a idegen nyelvű anyag, egyik első feltétel a nyelvtudás. Legalább 2—3 nyelv passzív ismerete szükséges ahhoz, hogy a könyvtáros tájékozódni tudjon az irodalomban és a kutatónak valóban segítségére lehessen.

A hálózat munkatársai közül 45 egyetemet vagy főiskolát végzett, ezek közül azonban csak 25 rendelkezik felsőfokú könyvtárosi képzettséggel. Ezek az adatok a reális igényeket tükrözik; mert bármennyire hasznos és fontos a könyvtárosi szaktudás, legalább annyira fontos, hogy a könyvtáros a szakterületnek is alapos ismerője legyen. Utóbbi esetben viszont — a képzettségi rendelet értelmében is — szükséges a kiegészítő könyvtárosi szaktudás megszerzése. Aktiv, széleskörűen művelt és a speciális szakterületen tájékozott, nyelvtudással rendelkező, jó szervezőképességű modern tájékoztató könyvtárosokra van szükség. Ezek az adottságok jellemzik a hálózat legjobb munkatársait. Ilyen képzettségű fiatalokat azonban jelenleg — sajnos — egyetlen iskola vagy egyetem sem bocsát ki, a szükséges ismeretek egyik részét „menet közben” kell elsajátítaniuk.

A hálózat heterogén jellege rendkívül nehézzé teszi a munkatársak egységes képzését vagy továbbképzését. A könyvtári törvény a hálózati központ feladatává teszi az alapfokú képzést; ezt szükség esetén egyénenként oldottuk meg oly módon, hogy az érdekelteket 2—4 hetes szakmai gyakorlatra hívtuk be a központi könyvtárba. 1965-ben a hálózat négy munkatársa vett részt középfokú könyvtárosi tanfolyamon, öt pedig az egyetem könyvtárszakának esti tagozatú hallgatója. Nem könnyű feladat egységes szakmai továbbképzés programját sem összeállítani — ezt azonban meg kell valósítanunk. Részben ezt a célt szolgálják az 1960 óta rendszeresített, évenként két alkalommal megtartott munkaértekezletek, amelyeknek programján mindig szerepel egy-egy időszerű szakmai kérdéssel foglalkozó előadás és vita. Ugyancsak hasznosnak bizonyultak az eddig szervezett tapasztalatcsere-látogatások, amelyeken eleinte az azonos nagyságrendű könyvtárak munkatársai vettek részt — majd egy-egy szűkebb szakterület könyvtárosainak szakmai tapasztalatcseréjére került sor.

A továbbiakban tervezzük egy-egy közérdekű szakkérdés megvitatását önálló formában is — a legfontosabb területen azonban, nevezetesen az intézet kutatási szakterületén való tájékozódásban, továbbképzésben nem tudjuk hathatósan segíteni könyvtárosainkat. Ehhez az intézetek vezetőségének irányítására, támogatására és az érdekelt könyvtárosok magasfokú aktivitására van szükség.

KÖNYVTÁRÉPÍTÉS, BERENDEZÉS

Az akadémiai intézeti könyvtárak egyik közös jellemzője volt hosszú éveken keresztül a rossz elhelyezés és a helyhiány. Az intézeteket megalapításukkor — legnagyobbbrészt 1950 óta — jól-rosszul, a lehetőségekhez képest elhelyezték, és a laboratóriumok, kutatószobák kijelölése után fennmaradó helyiség (ha egyáltalában volt ilyen) jutott a könyvtárnak. Helyenként zárható könyvszekrények, máshol a titkárságon kijelölt néhány polc jelképezte a könyvtárat. De még a régi alapítású, nagy állománnyal rendelkező intézeti könyvtárak helyzete is rossz volt: nem volt ritkaság a pincében, vagy más épületben beraktározott könyvanyag sem.

A kibontakozást — a természetes fejlődésen kívül — nagymértékben segítette az 1960-as elnöki utasítás, amely meghatározta az önálló könyvtárhelyiséget és olvasótermet igénylő állomány alsó határát. (2000 kötetnél nagyobb állomány esetében külön könyvtárhelyiség, 5000 kötetnél nagyobb állomány esetében külön olvasóhelyiség.) A könyvtári állomány gyarapodása és fokozódó rendeződése felhívta a figyelmet a szorongató helyhiányra és nagyon lassan, fokozatosan ugyan, de megindult új könyvtárak építése és berendezése is. 1960—1965 között új helyiségbe költözött, ill. új berendezést kapott, vagy átépült, a kisebb bővítéseket nem számítva a:

Bartók Archívum,
Biokémai Kutató Intézet,
Földrajztudományi Kutató Csoport,
Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet,
Központi Fizikai Kutató Intézet,
Központi Kémiai Kutató Intézet,
Mikrobiológiai Kutató Csoport,
Műszaki Fizikai Kutató Intézet,
Történettudományi Intézet könyvtára.

Ezek közül *új épületben* nyert elhelyezést a Központi Fizikai Kutató Intézet, Központi Kémiai Kutató Intézet, Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet (mindhárom könyvtár belső berendezését tervezte: Krencsey

Iván — Iparterv), Műszaki Fizikai Kutató Intézet, Mikrobiológiai Kutató Csoport — ezek esetében tehát könyvtárosok és tervezők viszonylag szabad kezet kaptak, hogy korszerű kutatóintézeti könyvtárat hozzanak létre. A felsoroltak közül legjobban sikerült a Központi Fizikai Kutató Intézet könyvtárának új elhelyezése: az épület adottságainak figyelembevételével itt könyvtáros és tervező alkotó együttműködéséből valóban jó eredmény született.

A felsorolt intézetek (a Mikrobiológiai Kutató Csoport kivételével) könyvtáraikat mind a klasszikus hármas tagoltságú nagykönyvtárak mintájára tervezték meg (raktár — olvasóterem — könyvtárosi munkahely). Részben a helyiség adottságai következtében sikerült sokkal korszerűbben a Biokémiai Intézet könyvtárának új berendezése (tervező: Juhász László — Iparművészeti Tanács): itt egyetlen nagyméretű, magas helyiség felhasználásával kellett minden igényt kielégíteni.

Az említett példák jól érzékeltetik a hazai modern könyvtárépítészetben mutatkozó ellentmondásokat és feladatokat is.²⁶ A hármas tagoltságú könyvtár, amelyben a raktározás, az olvasószolgálat és a feldolgozás területileg egymástól élesen elkülönül, a harmincas évek közepétől kezdett fellazulni, főleg a raktár és az olvasóterem határterületén, vagyis a könyv és az olvasó között. Fokozatosan tért hódít a „szabálpolcos” vagy „önkiszolgáló” könyvtár — tehát egyfelől a raktár, a könyv közelít az olvasóhoz, másfelől azonban a klasszikus könyvraktárakban is helyet biztosítanak a kutatóknak (pl. Cambridge, Oxford egyetemi könyvtárai). Kutatóintézeti könyvtárainkban kutatóknak is, olvasóknak is előny, hogy nagymértékben csökken az olvasó kiszolgálásának feladata, a könyvtárosnak hasznos ideje szabadul fel a tartalmi feltárómunkához — ugyanakkor azonban az állományvédelem szempontjai jobb szervezést kívánnak.

Említett példáink közül a Biokémiai Kutató Intézet jó bizonyíték arra, hogy az önkiszolgáló könyvtár nem jelent feltétlenül veszélyt az állományra. Ez a könyvtár gyakorlatilag éjjel-nappal (az intézeti kísérletek éjszaka sem szünetelnek) a kutatók rendelkezésére áll. A nap minden órájában találkozunk a kellemes, nyugodt munkalehetőségeket biztosító teremben olvasókkal, akik a könyvtáros távollétében részben a jól szerkesztett katalógusok, részben az áttekinthető önfeltáró könyvtári rend segítségével találják meg a szükséges irodalmat. A könyvtári munka menete nem zavarja az olvasókat — mint ahogy az ő jelenlétük is legfeljebb kedvezően befolyásolja a könyvtáros munkáját és még szorosabbra fűzi kapcsolatát az intézet munkatársaival.

A Biokémiai Intézet könyvtárának berendezését természetesen nagymértékben meghatározzák a terem adottságai. Az eddigi tapasztalatok alapján ideálisnak az olyan megoldást tartanánk, ahol kutató—könyv—könyvtáros szoros együttélése mellett van olyan teljesen külön helyiség, ahol

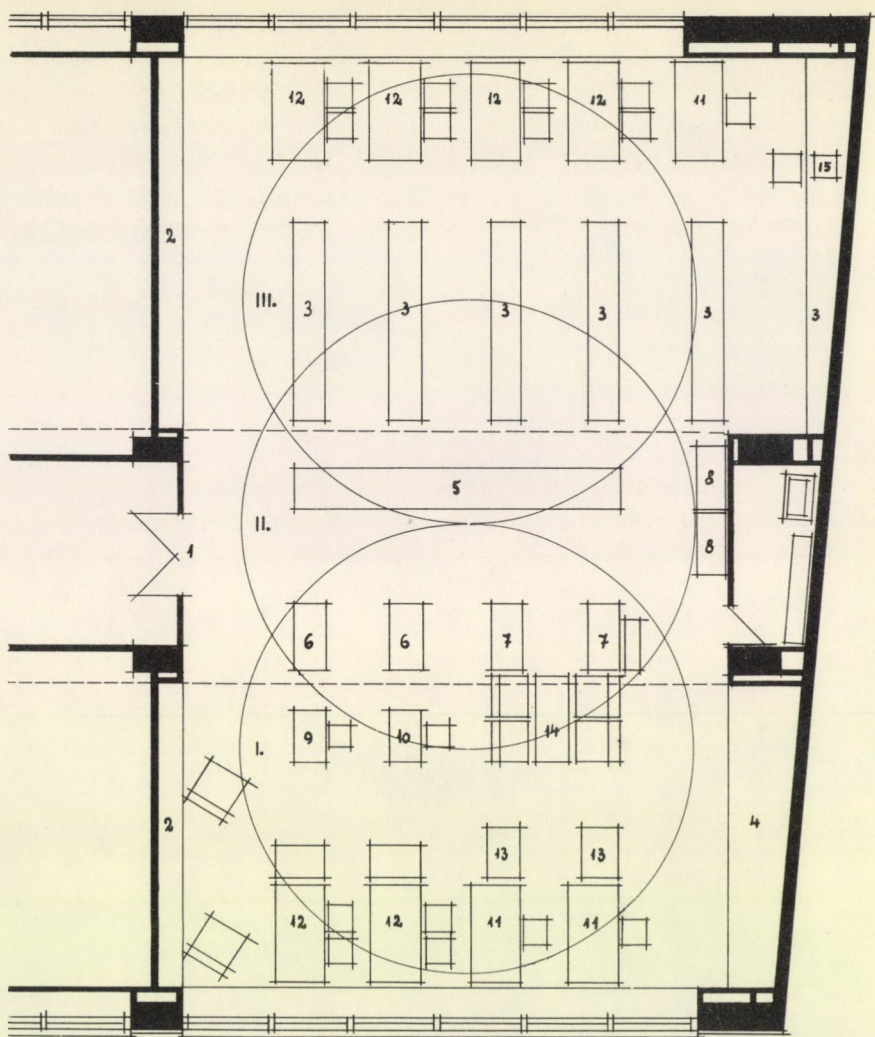
írógép, telefon és egyéb zavaró eszközök elhelyezhetők, tárgyalások, megbeszélések lebonyolíthatók. Meghatározza természetesen a legalkalmasabb elrendezési formát az állomány nagysága mellett a könyvtárosok száma, valamint a könyvtár szolgáltatásainak jellege is. Sok külső olvasóval rendelkező és élénk kölcsönzési forgalmat bonyolító könyvtárnak más lesz a legalkalmasabb beosztása, mint egy kizárólag az intézeti kutatók zavartalan olvastatását biztosító könyvtaré.

Új feladatokat rótt a központi könyvtárra, ugyanakkor azonban kétségtelen előrehaladást jelentett a könyvtárak fejlődése terén az 1963 végén napvilágot látott intézkedés, amely szerint minden könyvtáralakítási, fejlesztési és építetési tervet jóváhagyás előtt az Akadémiai Könyvtárral kell véleményeztetni. Ennek az intézkedésnek szellemében elsőként az Automatizálási Kutató Intézet új székházának könyvtárberendezése folyik: itt egyetlen, mintegy 150 m² alapterületű térben helyezkedik el könyv, olvasó és könyvtáros. A téglalap formájú, két keskenyebb oldalán természetes fénnel megvilágított helyiség három „körzetre” tagolódik. (L. ábrát.) A bejáratától jobbra eső térségben (I.) helyezkednek el a könyvtárosok, akik az újjannan érkező olvasónak a kért felvilágosításokat adják. Itt történik a kölcsönzés és itt kapnak helyet a kurrens folyóiratok legújabb számai is. Kényelmes és kellemes körülmények között futhatják át a kutatók a frissen beérkezett füzeteket, jelölhetik ki fotózásra, vagy későbbi kölcsönzésre az érdekes közleményeket. Ezzel a tájékoztató-tájékoztató körzettel szorosan összefügg a bejáratnál közvetlenül szemben elhelyezett katalógusok rendszere (II.). A katalógusokon kívül itt lesznek az önfeltáró rendben elhelyezett prospektusok, szabványok, aprónyomtatványok is. Végül a bejáratától balra eső térségben (III.), a katalógusoktól magas könyvespolccal (amelyre referáló folyóiratok kötetei kerülnek) elválasztva nyer elhelyezést a könyvtár állományának zöme. Ennek a harmadik, kutatói körzetnek az ablak melletti oldalán állnak a nyugodt, kényelmes munkát biztosító munkaasztalok, amelyek így egyrészt természetes módon szigetelődnek el a könyvtár forgalmasabb részeitől, másrészt közvetlen kapcsolatot biztosítanak a könyvanyaggal. E három körzet természetesen nem válik élesen külön egymástól, hiszen a középsőt, a katalógusok körzetét állandóan használják a két szélső, könyvtárosi és kutatói térben elhelyezkedő munkatársak vagy látogatók is. E középső, csak a berendezési tárgyakkal elhatárolt rész mintegy kapcsolatot, átmenetet teremt a két szélső körzet között. (Tervező: Krencsey Iván — Iparterv.)

Még kezdeti stádiumban vannak a Szegeden megépülő Központi Biológiai Kutató Intézet könyvtárának tervei, készülnek a tervek a Pszichológiai Intézet székházához is.

Az új könyvtárak tervezése mellett legalább olyan fontos feladat a meglévők bővítése, fejlesztése. Ezzel kapcsolatos módszertani tanácsadó

munkánk folyamán súlyosan érezzük egyes szakkönyvtári típusbútorok, felszerelési tárgyak hiányát. Kutatóintézeti olvasói asztalok, tetszés szerint felszerelhető könyvespolc-alapelemek, szép formájú, célszerű katalógusszekrények, hazai gyártmányú kardexszekrények — hogy csak a legfontosabb hiánycikkeket említsük. Célszerűbb és egyszerűbb lenne ezeket a bútorokat hozzáértő szakemberek és könyvtárosok bevonásával egyszer megterveztetni, kipróbálni és azután — legalább a bevált példányok terveit — hozzáférhetővé tenni.

I. Könyvtárosok munkahelye
 II. Tájékoztató-tájékozódó körzet
 III. Kutatói körzet

1. Bejárat
2. Folyóiratállvány
3. Könyvállvány
4. Feldolgozás — kézikönyvek
5. Katalógus
6. Prospektusok
7. Szabványok

8. Fotók
9. Kölcsönzőasztal
10. Lyukkártya
11. Könyvtáros munkahelye
12. Olvasóasztal
13. Írógép
14. Tárgyalóasztal

15. Mikrofilm-leolvasó

Az MTA Automatizálási Kutató Intézet könyvtárának alaprajza

A MÓDSZERTANI MUNKÁRÓL

Azt a tevékenységet, amely a könyvtári munka területein alkalmazott különféle gyakorlatok vizsgálatára, a tapasztalatok összegyűjtésére és felhasználására, új eljárások kidolgozására irányul, közhasznú szóval *módszertani munkának* nevezik. Módszertani tevékenység sokféle célkitűzéssel és keretben képzelhető el; nálunk legáltalánosabb formája a hálózati-módszertani munka. Könyvtári hálózataink tagjai nem állanak egyforma színvonalon; szükséges tehát, hogy szervezett formában próbáljuk a legjobban bevált módszereket elterjeszteni, hozzáférhetővé tenni.

A magyar könyvtárügy természetes elrendeződését szentesítő 1956. évi könyvtári törvény¹ a közművelődési hálózatok mellett létrehozott tudományos és szakkönyvtári hálózatokat is: ezek egészséges fejlődését mindegyik hálózatban módszertani részleg támogatta. A módszertani osztályok, csoportok megszülettek, működnek, korántsem állíthatjuk azonban, hogy maguk egységes módszerek, „receptek” szerint dolgoznának. Egy kis túlzással azt mondhatnánk: ahány hálózati-módszertani részleg, annyiféle felfogás, elgondolás a módszertani munka formáját, módszertanát illetően. E szűkreszabott keretek között azt kívánjuk elmondani, hogyan látjuk és hogyan próbáljuk ellátni ezt a feladatot az Akadémia könyvtári hálózatában.

Munkánk kereteit természetesen befolyásolják a személyi adottságok is: 1960 óta egy függetlenített hálózati-módszertani előadó foglalkozik a hálózatnak ma már 45 könyvtárával.

A hálózati-módszertani tevékenység jelentős mértékben *szervezőmunka*. Módszertani, tanácsadó, segítő tevékenységet csak egységes szervezeti keretek között működő hálózatban lehet eredményesen végezni. Az Akadémiai Könyvtár hálózati központi munkája kezdettől fogva szervező jellegű volt. Először a devizás könyv- és folyóiratrendelések összefogásának és a nemzetközi csere lebonyolításának megszervezésével támogatta az intézeti könyvtárakat, majd ezen az úton továbbhaladva, az elnöki utasításra támaszkodva, egységes hálózat megszervezését tűzte ki célul. E célkitűzés fokozatos megvalósítását jelzik olyan, másutt bővebben tárgyalt intézkedések, mint szervezeti szabályzat, ügyrend, munkaterv, kö-

telező egységes nyomtatványok és munkamódszerek bevezetése. Ezzel párhuzamosan természetesen tanácsadó tevékenység is folyik. A hálózati munkatárs rendszeresen látogatja a könyvtárakat. A látogatások során észlelteket részben azonnal közli a könyvtárossal és igyekszik a legjobb gyakorlati megoldásra felhívni a figyelmét. Ezen túlmenően azonban minden látogatásról részletes írásbeli feljegyzés is készül, amely egyrészt rögzíti a könyvtár helyzetét és állapotát a látogatás időpontjában, másrészt felhasználható a hálózat egészére vonatkozó megfigyelésekhez — ugyanakkor azonban alkalmas arra is, hogy annak alapján az intézet igazgatóját írásban tájékoztassuk az észleltekről. Ezek a többnyire eredményesnek mutatkozott írásbeli tájékoztatások többféle célt is szolgálnak. Elsősorban valóban *tájékoztató* jellegűek. A könyvtárak közvetlenül az intézeti igazgatók irányítása alatt működnek; helyes tehát, ha az igazgató ismeri a hálózati központ véleményét, álláspontját a könyvtár munkájáról. Így tehát ezek a levelek gyakran csak a hálózat többi tagjához viszonyított helyzetéről, vagy egy-egy könyvtár jó szakmai munkájáról tájékoztatják az igazgatót, megerősítve ebben a véleményében. Máskor azonban olyan kérdések is bekerülnek e levelekbe, amelyek megoldására a könyvtár vezetője saját hatáskörében nem képes. Ilyenek pl. a helyiség- és berendezés-, felszerelés-problémák, ilyenek a létszámgények (az intézet igazgatója szívesen hivatkozik szakvéleményünkre az általa is helyesnek tartott bővítéseknél), de előfordulhatnak ritkábban a könyvtári munka hiányosságaira vonatkozó észrevételek is, amelyek felszámolásához az intézetvezető segítségére van szükség (ilyen kérdés pl. a kölcsönzési fegyelem lazasága egy-egy intézetben).

Az elmúlt évek alatt igen jó kapcsolatok alakultak ki könyvtárosok — hálózati központ — intézetvezetők között, amelynek eredményeként nemcsak a könyvtárosok fordulnak minden ügyes-bajos dolgukkal a hálózati előadóhoz, de az intézeti igazgatók is megkeresik a könyvtárral kapcsolatos problémáikkal az Akadémiai Könyvtár igazgatóját. Ezek a kölcsönös jó kapcsolatok további „szervezést” eredményeztek: így pl. szinte közkívánatra született meg az az intézkedés, amely szerint minden könyvtári építkezés és egyéb nagyobb beruházás előtt ki kell kérni az Akadémiai Könyvtár szakvéleményét.

Az évek folyamán, éppen a kialakult jó kapcsolatok eredményeképp, módosult az ellenőrző-tanácsadó könyvtárlátogatások rendje. Munkatervbe évenként csak a hálózat egy részének alaposabb felülvizsgálata kerül; ezeken a nagyobb méretű vizsgálatokon kívül azonban a többi intézetek munkatársai is rendszeresen megkeresik a hálózati központot problémáikkal. Ahol a felmerült nehézségek szükségessé teszik, ott természetesen emeljük a tanácsadó jellegű látogatások számát.

Módszertani munkánk előterébe — a könyvtári rend alapjainak le-

rakása után — a tartalmi kérdések kerültek. A kutatóintézeti munkának jobb tájékoztatással való elősegítését nem lehet egységes szervezeti sémákkal megoldani. Ez a munka csak igen lassan halad előre. A nehézségek többfelől jelentkeznek. Az Akadémia kutatóintézetei közül 12 foglalkozik társadalomtudományi, 25 pedig természettudományos, ill. műszaki jellegű kutatásokkal. A két, ill. három terület tájékoztatási problémái nagymértékben különböznek; de az alapvető különbségeken túlmenően, a tájékoztatás szervezettsége is különböző fejlettségi fokon áll. Fentebb említettük: a társadalomtudományi intézetekben többnyire kialakult a tájékoztató-bibliográfiai tevékenység, és ez általában még megfelel az igényeknek. Más a helyzet a természettudományoknál. A természettudományos tájékoztatás Magyarországon még megoldatlan feladat, és úgy tűnik, ezen a területen nem várhatjuk tétlenül az eseményeket. A hálózati központ — amelyet az elnöki utasítás az intézetekben folyó *dokumentációs tevékenység* felelőssévé is tett — az Akadémia illetékes osztályainak szaksegítségével kezd a munkához. Erősen érezzük a dokumentációs osztályozás körüli viták okozta nehézségeket: hiszen egységes tájékoztatási rendszer kialakításához egységes terminológiájú osztályozás volna szükséges. Az elkövetkező évek főprogramjául — a könyvtári és tájékoztató munka általános színvonalának emelése mellett — a biológiai tájékoztatás megszervezését tűztük ki, az Akadémián belül.

*

Akik végigolvasta e rövid füzetet, tulajdonképpen végig módszertani munkánkkal ismerkedett. Az alakulás évei alatt esetlegesebben, inkább a lehetőségeket keresve, majd az elnöki utasítás nyomán határozottabban, céltudatosabban, de mindig egyazon célkitűzéssel: az Akadémiánkon folyó kutatómunka eredményességét szolgáló könyvtárakat kívánjuk hivatásuk teljesítésében támogatni. Az elmúlt néhány év még kevés az értékelő visszatekintéshez. Szeretnénk, ha a következő években továbbhaladhatnánk a megkezdett úton és a magunk szerény eszközeivel hozzájárulhatnánk a magyar tudományos élet fejlődéséhez.

JEGYZETEK

Biológiai Kutató Intézet könyvtára, Tihany

Az Intézet 1927-ben alakult Magyar Biológiai Kutatóintézet néven, részben a Balaton és a többi magyar édesvizek biológiai vizsgálatára, továbbá az általános biológiai kutatások elősegítésére, kifejezetten hazai és külföldi kutatók részére. Könyvtárában ennek megfelelően — az 1932-ben megjelent Magyar Minerva tanúsága szerint — a következő szakok voltak képviselve: hidrobiológia, zoológia, botanika, bakteriológia, fiziológia, kémia.

1951-ben minisztertanácsi rendelet csatolta az Akadémiához az intézetet. A könyvtárban akkor 3672 kötet könyv volt, a korrens folyóiratok száma 170.

Az akadémiai gyűjtemények között figyelmet érdemel ez a 35 éves könyvtár, amely ma 40 000 egységnél nagyobb állományával és közel 500 kurrens folyóiratával a magyarországi biológiai kutatómunka egyik legértékesebb bázisa.¹⁵

Csillagvizsgáló Intézet könyvtára

Az 1813—15. években épült gellérthegy csillagvizsgálót 1852-ben az osztrák abszolútizmus megszüntette. Két évtizeddel később, a múlt század hetvenes éveinek elején ógyallai birtokán létesített Konkoly Thege Miklós egy szerény csillagvizsgálót, amely alapítójának áldozatkészsége folytán rövidesen nemzetközi viszonylatban is tekintélyes intézetté fejlődött.

A trianoni békekötés után az intézet elhelyezésére a főváros az akkori Sváb-hegyen adományozott telket. Itt épült fel 1921—1930 között az új Csillagvizsgáló Intézet, amelynek könyvtárát is újonnan kellett megalapítani 1921-ben. A könyvtár őrizte kezdettől fogva az egykori gellérthegy csillagvizsgálónak könyvállományát is. Az évek folyamán Magyarország legkiválóbb csillagászati szakkönyvtárává építették ki az intézet munkatársai, amelyet az intézettel egyidejűleg, 1951-ben helyeztek a Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alá. Az időközben tudományági szakkönyvtárrá kijelölt gyűjtemény feldolgozása azonban évek óta akadozott; megnyugtató rendezésére és feltárására a legközelebbi jövőben kerülhet végre sor.¹²

Eötvös Könyvtár

Az 1895-ben alapított báró Eötvös József-kollégium lüktető szellemi életének egyik központja kezdettől fogva a könyvtár volt. Alapját az első évben Semsey Andor vetette meg. Semsey (1833—1923) maga geológus-mineralógus, aki jelentős vagyonát ásványtani és földtani kutatások támogatására fordította. Az induláskor

adományozott 5000 forinton kívül később is gyarapította a könyvtár állományát, többek között Péterfy Jenő 580 kötetből álló értékes könyvtárát vásárolta meg a kollégiumnak. 1896-ban Mednyánszky Alajosnak a magyar történelemre vonatkozó jelentős gyűjteményével gyarapodott a könyvtár. 1900-ban állománya már 7800 kötet és 30 férőhelyes olvasóteremmel rendelkezik. — 1901-ben 10 000 feleletti kötet számot jelent, 1903-ban 11 400-at „három szobában elhelyezve, melyek egyszersmind dolgozóhelyiségekül vannak berendezve”. (Minerva III.) „A kollégium növendékei számára állandóan nyitva áll. A kollégium minden növendéke a könyvtár helyiségében minden művet korlátozás nélkül használhat.”

Az „önfeltáró” módon berendezett könyvtár polcai között, öreg kecskelábú asztalai mellett az önálló kutatás gyönyörűségét ízlelték meg a növendékek.

A könyvtár állománya — követve a tanárképzés célkitűzéseit — kitűnő humán anyaga mellett jelentős természettudományos állományt is foglalt magában; a bölcsészettudományi karon tanított tudományok szakkönyvtára volt.

Az Eötvös Kollégium megszüntetése után (1951—1956) a könyvtár az Akadémiai Könyvtár egyik osztályaként működött, majd az Irodalomtörténeti Intézet megalakulásakor az intézet könyvtárává vált. Ezzel az akkor már közel 100 000 egységet számláló és az utolsó félszázad kulturális életében jelentős szerepet játszó könyvtár az akadémiai könyvtári hálózat tagjává vált. Napjainkban hagyományaihoz híven az újjáébredő Eötvös Kollégium növendékeinek is kedvelt tartózkodási helye.²⁵

Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára

1872-ben, a Társasággal egyidejűleg alakult — annak a felhívásnak hatására, amely egy évvel azelőtt Antwerpenben, a világ geografusainak első kongresszusán hangzott el a következőképpen: „A kongresszus, elismerve a különböző földrajzi társaságok által teljesített szolgálatok értékét, ajánlja, hogy a világ összes államaiban hasonló társaságok alapíttassanak. Felhívja az összes társaságokat, hogy *cseréljék ki egymás között folyóirataikat, évkönyveiket és publikációikat, gyűjtsék egybe értesítéseiket és eredményeiket* és tegyék azokat minden lehető módon a köz kinécsévé.”¹⁴

A Társaság könyvtára tehát eleve a cseretevékenységből beérkező küldeményekből gyarapodott, még pedig meglehetősen lassú tempóban. Önálló, céltudatos gyűjtésről nem lehetett szó — amikor 1885-ben egy nagyszabású kiállításon mutatják be a magyar földrajzi és térképészeti irodalmat, azt „nyilvános könyvtárak és a nevezetesebb magánkönyvtárak tulajdonosainak támogatásával sikerült összeállítani” — a saját könyvtár anyagáról szó sem esik. — Egy 1923-ból származó könyvtári jelentés igen szomorú képet fest: a hiányos kezelés eredményeképpen 58 könyv, 11 folyóirat, 26 térkép és atlasz hiányát állapítja meg, alig van teljes folyóirat-évfolyam. Ugyanakkor 20 magyar és 58 külföldi folyóiratot olvashatnak a Társulat tagjai: az évi gyarapodás 84 mű és 27 térkép.

A könyvtár még ezzel a lassú ütemű gyarapodással is a külföldi földrajzi irodalom jelentős gyűjteményévé vált és jól szolgálta tagjainak tájékoztatását. A második világháború befejezése után sok viszontagságon esett át, többszöri költözködés és a Társaság rossz anyagi viszonyai is késleltették fejlődését. Állománya mégis 10 000 egység körüli, napjainkban kizárólag cseretevékenység útján gyarapszik. A Földrajztudományi Kutató Csoport újabb alapítású könyvtárának állományát azonban hasznosan egészíti ki régebbi gyűjteményeivel.²⁷

Történettudományi Intézet könyvtára

Az 1941-ben létesített Teleki Pál Tudományos Intézet, mely 1947-től Keleuturópai Tudományos Intézet néven folytatta tevékenységét, négy részből állott. A Történettudományi Intézet mellett Államtudományi Intézet, Néptudományi Intézet és Társadalomtudományi Intézet is működött. 1951-ben a Történettudományi Intézetet az Akadémiához csatolták; könyvtárának alapjait az előd-intézmény könyvtári állománya vetette meg. Így ma egyike Akadémiánk legnagyobb társadalomtudományi gyűjteményeinek, állománya közel 60 000 könyv és 10 000 folyóirat.

IDÉZETT JOGSZABÁLYOK

- 1 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról. (M. K. 1956. III. 9.)
- 2 A Művelődésügyi Miniszter 164/1958. (M. K. 15.) M. M. számú utasítása az általános és tudományos szakkönyvtárakról.
- 3 A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 3/1960. MTA (A. K. 2.) számú utasítása a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózata által folytatott nemzetközi kiadványcsere egyes kérdéseinek szabályozásáról.
- 4 A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 13/1960. MTA (A. K. 20.) számú utasítása a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról.
- 5 A Művelődésügyi Miniszter 101/1960. (M. K. 1.) számú utasítása a nemzetközi kiadványcseréről.
- 6 A Művelődésügyi Miniszter 148/1958. (M. K. 15.) M. M. számú utasítása az köz-könyvtári munkakör képezéséhez kötéséről és a könyvtáros szakoktatásról.
- 7 A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1964. MTA (A. K. 2.) számú utasítása az akadémiai éves tudományos kutatási jelentések elkészítéséről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 8 A tudományos és szakkönyvtárak módszertani tanácskozása. Budapest, 1964. október 21. Bp., 1965. OSZK—KMK. 84 p.
- 9 BERECHKY László: A magyar szakkönyvtárak és feladataik. = OSZK Évkönyve, 1961—1962. 172—188. p.
- 10 BERLÁSZ Jenő—SZ. NÉMETH Mária: Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene. Bp., 1956. Akadémiai Kiadó. 30 p.
- 11 DEZSŐ Zsigmondné: A műszaki tájékoztatás nem hagyományos dokumentum-típusai. Bp., 1964. OMK—DK. 70 p.
- 12 DETRE László: A Magyar Tudományos Akadémia Csillagvizsgáló Intézete. = Akadémiai Értesítő, 1951. 220—225. p.
- 13 GYÖRE Pál: A kutatási jelentés. Bp., 1962. OMK—DK. 91. VI. p.
- 14 HAVASS Rezső: Emlékezés a Magyar Földrajzi Társaság 50 éves munkájára. Bp., 1922. M. Földrajzi Társ. 36 p.
- 15 HORVÁTH János: A Magyar Tudományos Akadémia tihanyi Biológiai Kutató Intézete. = Akadémiai Értesítő, 1951. 272—276. p.
- 16 KUNZE, Horst—RÄTZ, Kurt: Bibliothek — Dokumentation — Information. = ZIID—Zeitschrift, 1965. 1. 13—16. p.
- 17 LAZÁR Péter: A korszerű szakirodalmi dokumentáció. Kézirat. Bp., 1962. Felsőoktatási Jegyzetellátó. 190 p.
- 18 L[ÉCESNÉ] MESTERHÁZI—NAGY Márta: Speciális műszaki kiadványfajták a könyvtári gyakorlatban. Szakirodalmi szemle. Bp., 1964. OKDT. 264 p.
- 19 MOLNÁR Imre: Lyukkártya-rendszerű folyóirat repertórium az MTA Biokémiai Intézet könyvtárában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1965. 5—6., 425—431. p.

- 20 RÓZSA György: A társadalomtudományi kutatás és a tudományszervezés tájékoztatási problémái. Bp., 1965, Akadémiai Kiadó. 174 p.
- 21 RÓZSA György: A tudományos könyvtár a tudományos-technikai forradalom korában. = Magyar Könyvszemle, 1965. 4. sz. 297—312. p.
- 22 (RÓZSA György—GYÓRE Pál): Kutatási jelentések országos nyilvántartása. Bp., 1965. OMFB—DÁB. 16 p.
- 23 SALLAI István—SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átd. és bőv. kiad. Bp., 1965. Gondolat. 831 p.
- 24 SIMON Mária Anna: Kutatóintézeti könyvtárak és a tájékoztatás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1965. 4. 283—289. p.
- 25 SZ[ŐKE] S[ándor]: Az Eötvös Könyvtár utolsó három éve. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1959. 158—160. p.
- 26 TOMBOR Tibor: Kis szakkönyvtárak építési és berendezési programjának kialakítása. = Az Országos Műszaki Könyvtár Évkönyve, 1959. Bp. 1960. 203—256. p.
- 27 VAGÁCS András: A Földrajztudományi Kutatócsoport könyvtáráról. = Földrajzi Értesítő, 1955. 492—494. p.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KUTATÓINTÉZETI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATA
(1965 december)

MTA Afro-ázsiai Kutató Csoport könyvtára
MTA Akadémiai Kiadó — Lexikonszerkesztőség könyvtára
MTA Állam- és Jogtudományi Intézet könyvtára
MTA Állategészségügyi Kutató Intézet könyvtára
MTA Atommag Kutató Intézet könyvtára
MTA Automatizálási Kutató Intézet könyvtára
MTA Bartók Archivum könyvtára
MTA Biokémiai Kutató Intézet könyvtára
MTA Biológiai Kutató Intézet könyvtára
MTA Botanikai Kutató Intézet könyvtára
MTA Csillagvizsgáló Intézet könyvtára
MTA Dunántúli Tudományos Intézet könyvtára
MTA Elméleti Fizikai Kutató Csoport könyvtára
MTA Filozófiai Intézet könyvtára
MTA Földrajztudományi Kutató Csoport könyvtára
MTA Genetikai Intézet könyvtára
MTA Geodéziai Kutató Laboratórium könyvtára
MTA Geofizikai Kutató Laboratórium könyvtára
MTA Geokémiai Kutató Laboratórium könyvtára
MTA Ipargazdaságtani Kutató Csoport könyvtára
MTA Irodalomtörténeti Intézet Eötvös Könyvtára
MTA Kémiai Szerkezeti Kutató Laboratórium könyvtára
MTA Kísérleti Orvostudományi Kutató Intézet könyvtára
MTA Közgazdaságtudományi Intézet könyvtára
MTA Központi Fizikai Kutató Intézet könyvtára
MTA Központi Kémiai Kutató Intézet könyvtára
MTA Kutatási Eszközöket Kivitelező Vállalat könyvtára
MTA Matematikai Kutató Intézet könyvtára
MTA Mezőgazdasági Kutató Intézet könyvtára
MTA Mikrobiológiai Kutató Csoport könyvtára
MTA Műszaki Fizikai Kutató Intézet könyvtára
MTA Műszaki Kémiai Kutató Intézet könyvtára

MTA Műszerügyi Szolgálat könyvtára
MTA Napfizikai Obszervatórium könyvtára
MTA Népzene kutató Csoport könyvtára
MTA Nyelvtudományi Intézet könyvtára
MTA Olajbányászati Kutató Laboratórium könyvtára
MTA Pszichológiai Intézet könyvtára
MTA Régészeti Kutató Csoport könyvtára
MTA Számítástechnikai Központ könyvtára
MTA Szociológiai Kutató Csoport könyvtára
MTA Sztereokémiai Kutató Csoport könyvtára
MTA Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézet könyvtára
MTA Történettudományi Intézet könyvtára
Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára

THE LIBRARY-NETWORK OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

The Central Library of the Hungarian Academy of Sciences and the network of research libraries of the Academy's research institutes play a prominent role in the Hungarian library system. To cope with the new tasks and objectives of the re-organized Academy (1949), the Central Library which has been founded in 1828 as a learned library of encyclopedic field of interest, had to re-formulate its acquisition policy and to re-organize its activities so that old traditions and new tasks and responsibilities should be intertwined. Its acquisition policy is twofold. Functioning as national special library of certain branches of science and scholarship, the Central Library collects the literature of these fields (science policy, history of science, science organization, publications relating to the activities of foreign academies, scientific and learned societies, linguistics, philology, classical and oriental studies). On the other hand, as library of encyclopedic scientific interest, it also collects the most important works of every branch of science and scholarship to such an extent that it might meet the needs of complex researches. It also collects the literature of the emerging new branches of science and organizes a comprehensive and working information centre by acquiring up-to-date reference material. At the same time the Central Library functions as a methodological centre of the Academy's library network consisting of 45 research libraries (as of June 1966). In an effort to build up a collection embracing all the fields of science and scholarship that are covered by the Academy, the Central Library tends to co-ordinate the acquisition activities of the research libraries. While the individual research library tried to cover the literature of a specialized branch of science (vertical build-up), the Central Library aims at embracing a broader field of sciences in a horizontal line. This twofold tendency of acquisition is meant to face the new situation arising from the interdisciplinary development of modern science. It is not longer a single library but the network of libraries that can meet the needs of research work. Naturally, this highly valuable complex of libraries serves not only researches conducted or controlled by the Academy but also the Hungarian scientific community as a whole.

This paper attempts to give an overall picture of the situation of the research libraries and of the tasks they have to tackle.

Organization. Common function: scientific information. Tools.

The organization of the research libraries of the Academy's institutions has been formed in the years past. In 1961 the directive of the President of the Hungarian Academy of Sciences laid it down that the Library of the Academy should also function as Central Library and the centre of documentation carried on in research libraries and institutes. Thus the introduction of unified working methods became possible. The directive provided for the tasks and responsibilities of the Centre (organization of the acquisition and the international exchange of publications, setting up central catalogues, methodological assistance, training and extension courses and so forth), and also defined the norms of the necessary premises and personnel. Important among the provisions of the directive are the obligation of planning and reporting, systematic stock taking, elaboration of organizational statutes in every research library.

Although these libraries differ in many respects (conditions and spheres of activity, subject field, years of existence and so forth), there is one thing common to them, and it is their function: *scientific information which serves the purposes of research work*. Every type of library work should be subject to this uniform function. It is this function that defines the work of acquisition: besides acquiring the traditional library material, books and periodicals, in accordance with a co-ordinated acquisition, efforts should also be made to acquire any kind of scientific documents that might be used in the given subject field. As a result of the scientific and technological revolution, the non-traditional library material, patents, standards, prospectuses, circulars, research reports and the like, play an ever increasing role in research work and, consequently, in the information work of special libraries. The increasing weight of these documents is shown by data on the ratio of accession in libraries. The ratio of the category of „miscellany” in the total of accessions shows an upward trend. In 1965 not less than 34,4 per cent of the total of accessions in the Academy's library network fell into this category.

Books, periodicals and other documents stockpiled in libraries may be utilized only if they are properly catalogued, classified, regardless of their form, and thus they are made available to the research worker. The process of making documents available to the reader varies from the simple consultation giving the necessary document into the reader's hand, to the summary of the content of the document, or, in other words, from the alphabetical catalogue to the review and translations. As far as

special literature is concerned, all these are the tasks of scientific information. It is a matter of organization that this task is carried out by a single but adequately strengthened library or by a collaboration of a library and a documentation section.

The most important traditional tool of making documents available is the library catalogue. In the Academy's institutes alphabetical and subject catalogues help the reader. The selection of the appropriate system of classification is far from easy: however the advantages of the UDC, which is widely adopted in Hungary, and first of all its international character generally convince its opponents. However, the usual catalogue system of big libraries may not be sufficient for a research library which takes its information function seriously. What the painstaking information work requires is a thorough analysis of the content of documents. The difficulties of the analytical work in research libraries is increased considerably by the great variety of types of documents collected by them. Thus a new form of content analysis, that is a system of classification should be worked out, which would help the reader find the necessary material easily. Attempts have been and are being made to elaborate a multi-dimensional analysis of certain types of documents. Several research libraries are making experiments with marginal punched cards. According to the experiences gained in this work, marginal punched cards seem to be sufficient to meet the information needs of research workers, at least in a well-defined, specialized branch of science.

Library and documentation.

A characteristic feature of the development of Hungarian library system is that, as a rule, documentation did not become detached from the library to form a separate section, but the documentation centres are based and are relying on libraries. Owing to the historical development of Hungarian scientific life, institutes of long standing and tradition are mostly functioning in the field of social sciences. Although the libraries of these institutions hold highly valuable collections, containing old books for the most part, they could not tackle the emerging tasks of bibliographical information and documentation due to the lower rate of their development, lack of organization and personnel. Thus was it that bibliographical work in the institutes was started separated from their respective library. This kind of information was initiated in social science institutes and has, by and large, succeeded in meeting the needs of research work. As is known, the most important basis of social science investigations is formed by written sources, books, periodicals, while the different forms of rapid information services are less important in these

fields than in the rapidly growing natural sciences and technology. Research institutes engaged mainly in fundamental researches in natural sciences and engineering, have much younger libraries. They are still in the phase of laying the foundations of the collection, and their present personnel is hardly sufficient to fulfil this task. In these institutes the demand on scientific information exceeding the usual reference services of libraries, is increasing very slowly. To build up a high level scientific information service particularly in institutes engaged in natural sciences is a task for the forthcoming years.

Staff.

In 45 research libraries of the Academy 65 full-time and 31 part-time librarians were employed in 1965. Their joint stock amounts to some 730 000 library units and forms one of the most important scientific collections in Hungary. If we take it into account that the tasks relating to the holdings of research libraries (accession, a more complete cataloguing and classification of the material, building up a comprehensive information service employing modern library equipments and tools), are still to be solved, it turns out that the actual number of librarians will hardly suffice to perform these tasks. The fact that 32 out of 96 librarians work in 5 major libraries gives further evidence of the difficulties. These difficulties are also increased considerably by the requirements which had to be raised for librarians. Since 60 to 80 per cent of the holdings of research libraries were written in foreign languages, the first requirement is proficiency in languages. A good passive knowledge of at least two or three languages is indispensable for a librarian so that he may master his material and may give effective help to the research workers.

Of the total of librarians employed in research libraries 45 are university or college graduates, but only 25 of them obtained qualification in librarianship in higher educational institutions. These figures show real needs; professional training in librarianship, however important and useful it is, will not be sufficient and the thorough knowledge of the subject field covered by the institute in which he or she works, is equally important. Quite different is the situation when the librarian is a scientist or engineer without training in librarianship. In this case it is necessary — and with a view to the Library Training Act it is obligatory too — to earn a complementary diploma or to participate in high level training in librarianship. To sum up: a good librarian in research libraries should have the following personal qualities: activity, comprehensive erudition,

proficiency in the institute's subject field, good knowledge of languages and organizational ability.

Library designs.

As has been laid down in a measure taken by the Academy in late 1963, every plan, design or proposal concerning the building, rebuilding or development of a research library should be given the expert opinion and consensus of the Central Library. Although this measure imposed an additional task on the Central Library, it was a step forward in the development. Nine libraries have got new premises or new installation over the past five years. The majority of the new premises have been designed after the tripartite pattern of classical big libraries, that is stack-room — reading room — working places of librarians. It was not until recently that the modern conception of bringing the stack-room, that is the book nearer to the reader, could get across. The open shelves system also gains ground in the institutes.

Methodological work.

In Hungary the commonly used term „methodological work” denotes a group of activities relating to the following fields: investigation of different methods adopted in the work of libraries, collecting and utilizing experiences, elaboration of new methods and processes in library work and so forth. Methodological work can be carried out in various forms and organizational framework and also with various objectives. Its most general form in Hungary is the methodological work in the particular network. Since the development of Hungarian library networks is uneven, it is necessary to propagate the time-honoured methods in an organized form.

Naturally the manpower potentialities have a strong impact on the compasses of methodological work: in the library network of the Hungarian Academy an independent adviser has been dealing with the research libraries since 1960.

The methodological activity is organizational work for the most part. However, it may only be effective in a library network functioning in a unified organization. The methodological activity of the Central Library has been of organizational nature ever since its beginnings. First it helped the research libraries with the introduction of the centralized purchase of books and periodicals requiring hard currencies, and with the organization of the international exchange of publications. Then it set itself the task of organizing a unified network of research libraries. The realization

of this was shown by the introduction of measures which we have already referred to. In line with the methodological work an advisory activity is also carried out by the methodological adviser who regularly visits the research libraries. In the course of his visits, the adviser instantly makes his remarks to the librarian on what he has experienced or observed. Moreover he also prepares a report on his visit, in which he records his findings, as well as the state and situation of the library as at the time of the visit. This report may also be utilized to collect data on the library network as a whole. Reports of this kind proved to be very effective and as a rule may serve several purposes. In the first place they are of informative character. Research libraries are working under the direct control of the director of the institute; thus it is desirable that the director should always be informed about the opinion and viewpoint of the Central Library. In some cases these reports only contain informations about the situation of the library at issue as compared with other libraries of the network, or about the exceptionally good performance of one or the other library. There are cases however, when the reports also touch upon problems which are beyond the librarian's competence. Such problems are, among others, those of premises, equipments and installation. Directors are often inclined to refer to the Central Library's expert opinion when applying for the expansion of the premises. Again the report may point to some shortcomings whose elimination needs the director's help. (E. g. to make the research workers keep the rules of lending out books.)

During the past few years fruitful relations have been established between the research librarians, the Central Library and the directors of the institutes. As a result not only librarians apply to the adviser for assistance, but the directors also consult the director of the Central Library in case of problems affecting their respective research library. Laying down the foundation of a unified library system, the methodological work now focusses its interest on works relating to scientific information in research libraries. This cannot be solved by means of unified organization forms. This work proceeds very slowly. By the help of the proper Sections of the Academy, the Central Library which is also responsible for the documentation carried on in research institutes, has started organizing this field of activity too. Difficulties arising from the debates and controversies about a unified system of scientific information would require a classification of unified terminology. Thus in addition to raising the general standards of library and information work, the main program is the organization of the biological information service within the library network of the Academy.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	3
A hálózat kialakulása és története 1965-ig	7
Tájékoztatás: a jövő központi feladata	17
Gyűjtőkör	21
Az intézeti könyvtárak katalógushálózata	25
Személyzeti ellátottság — könyvtárosok szakképzettsége	29
Könyvtáráépítés, berendezés	31
A módszertani munkáról	37
Jegyzetek	41
Idézett jogszabályok — felhasznált irodalom	43
Akadémiai intézeti könyvtárak jegyzéke	45
The library-network of the Hungarian Academy of Sciences	47

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégebb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Moravek Endre: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien, 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kézirattárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravek Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóiratcímjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csaba Csapodi: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye, 1958.
14. F. Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravek Endre—Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csaba Csapodi: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien, 1959.
17. Csapodi Csaba: *A proveniencia elve a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban. — Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO*. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápai Párizs-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
22. Gergely Pál: *Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
23. Sarlócska Vince Ernő: *Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*. Bp. 1961.

24. Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* Bp. 1961.
25. Moravek Endre—Weger Imre: *Abbreviaturae Cyrillicae.* Bp. 1961.
26. Rásonyi László: *A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai.* Bp. 1962.
27. Tőkés László: *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotolaboratóriuma.* Bp. 1962.
28. Fráter Jánosné: „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962.
29. Büky Béla: *Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában.* Bp. 1962.
30. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica.* Bp. 1962.
31. Méreiné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban.* Bp. 1963.
32. Rózsa György: *The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information.* Bp. 1962.
33. Gergely Pál—Molnár Zoltán: *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertórium. 1840—1960.* Bp. 1962.
34. Csapodi Csaba: *Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye?* Bp. 1963.
35. Tőkés László: *A mikrokártya és a kutatók.* Bp. 1963.
36. Büky Béla—Csengeryné Nagy Zsuzsa: *Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz.* Bp. 1963.
37. Gergely Pál: *Az Akadémia szerepe a pesti Nemzeti Színház létrehozásában.* Bp. 1963.
38. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica.* Bp. 1963.
39. Josef György: *Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.* Bp. 1963.
40. Rózsa György: *Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban.* Bp. 1964.
41. Csapodi Csaba: *Beatrix királyné könyvtára.* Bp. 1964.
42. Rózsa György: *Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről.* Bp. 1964.
43. Büky Béla: *A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témaelemzési statisztikák készítése és alkalmazása.* Bp. 1964.
44. Csapodi Csaba: *Conservation of the Manuscript and Old book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results (1949—1964).* Bp. 1965. — *Állományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi-könyv Gyűjteményében (1949—1964).*
45. Fráter Jánosné: *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865—1875).* Bp. 1965.

46. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum.* Bp. 1965.
47. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis.* Bp. 1966.
48. Györgyi Sáfrán: *Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. — Romain Rolland levelei Czeke Marienne-hoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában.* Bp. 1966.
49. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio.* Bp. 1966.
50. Rózsa György: *A 140 éves Akadémiai Könyvtár.* (Előkészületben.)
51. Simon Mária Anna: *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata.* Bp. 1966.

Alak B/5 — Terjedelem $3 \frac{5}{8}$ (A/5) ív
Megjelenés 1966 — Példányszám 600

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának igazgatója
Bp. V., Roosevelt tér 9.

66844 MTA KESZ Sokszorosító
Budapest
F. v.: Szabó Gyula